DENKWIJZER DW

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

Jaargang 10 | Nummer 2 | juni 2010

De eerste vrijheid

Recht voor allen

Een gulzige overheid intomen

Van marge naar macht

Onderwijs: identiteit en kwaliteit

Vrijheid

VOORwoord

Vrijheid

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

Vrijheid lijkt vanzelfsprekend, maar we moeten er voortdurend voor opkomen. Dat zien we op Bevrijdingsdag, maar we merken het ook in het huidige politieke klimaat. Centraal thema van zelfbenoemd progressief Nederland is immers gelijkheidsstreven, ten koste van maatschappelijke vrijheden. Hoeveel ruimte voor verschil laat de overheid Nederlanders de komende jaren nog toe?

RUIMTE VOOR BURGERS EN VERBANDEN

Christelijke politiek komt principieel op voor ruimte voor verschil in de samenleving, voor personen en groepen. Dat begint bij geestelijke vrijheid. De overheid heeft niet te treden in het geweten van mensen, in de relatie van mensen tot God of tot zingevingsvraagstukken. Paul Marshall opent dit nummer met een betoog over deze eerste vrijheid: hij benadrukt dat we wereldlijke en geestelijke macht moeten onderscheiden. Vrijheid van geloof is de kern, het startpunt van de vrijheden die we in Nederland kennen en die zijn ontwikkeld in onze geschiedenis. Ook niet-christelijke denkers erkennen dat de verhouding van kerk en staat een fundamentele rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van ons vrije westen. Denk aan de vroege kerk als tegenkracht tegenover de machtige staat. Momenteel zien we grote druk van linksliberale zijde om maatschappelijke vrijheden de kop in te drukken en individuen te ‘bevrijden’ van ‘onderdrukkende verbanden’, met hulp van de overheid.

ZELFBEPERKING OVERHEID

Van essentieel belang voor ieders vrijheid is de aanwezigheid van een rechtsstaat. Die moet de ruimte overeind houden voor mensen om hun leven te leven. De overheid moet daarbij opletten dat ze zichzelf in toom houdt. Gemakkelijk wordt ze een ongelimiteerd machtscentrum dat over de burgers heen walst. Van groot belang is dat macht gespreid is, dat er ‘checks and balances’ zijn. Volksinvloed is een belangrijke beperking op de regering. De volksvertegenwoordiging controleert immers de regering. Democratie is nodig vanwege de slechtheid van de mens, het kwaad zit ook in overheidspersonen. Wederzijdse correctie is daarom nodig en een constitutie zorgt ervoor dat recht de macht beperkt. De rechterlijke macht speelt hierbij een cruciale rol.

STRUCTUUR EN RICHTING

Onze ‘onderkoning’ Tjeenk Willink roert zich regelmatig in het debat om zijn zorg uit te spreken over het disfunctioneren van onze rechtsstaat, onder meer door de vermarkting van het bestuur, en de verbestuurlijking van de politiek. Moet het Huis van Thorbecke herzien worden? Naast deze structurele kwestie is van belang het maatschappelijk ethos. In welke richting ontwikkelt zich onze samenleving? Hangen vergaande secularisering en het verdwijnen van ruimte voor verschil inderdaad samen? Gedijt de rechtsstaat zonder christelijke voedingsbodem? Laat de ChristenUnie tussen populisme en secularisme een eigen geluid laten horen op dit thema waarin echt opgekomen wordt voor het ‘recht van allen’. Dat is geen pragmatische, maar een principiële kwestie.

INHOUDSOPGAVE

04 - De eerste vrijheid | PAUL MARSHALL

08 - Het recht van allen | RIENK JANSSENS

14 - De overheid is een gulzige institutie | RIEN ROUW

18 - Vrijheid in verbondenheid | GEERT JAN SPIJKER

21 - Column: Vrijheid | TIM VREUGDENHIL

22 - ChristenUnie: voor onderwijs | ALBERT JOOSSE

26 - Nederlandse democratie | HERMAN SIETSMA

30 - ChristenUnie brengt staatshuishoudboekje op orde | PIETER GRINWIS EN JACOB POT

32 - Van de marge naar de macht | GERT-JAN SEGERS

36 - ChristenUnie blijft stabiele factor | ERIK VAN DIJK

42 - 'De verharding is toegenomen' | INTERVIEW MET ROELIE BOSCH

44 - ChristenUnie: bidden en werken | FRANS DE LANGE

46 - Kaderschool nieuws: Masterclass | RIEKE ELSENBROEK

47 - Column: De staat van verschil | HERMAN SIETSMA

MR. G. GROEN VAN PRINSTERER STICHTING

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VAN DE CHRISTENUNIE

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 10, nummer 2, juni 2010
Oplage: 4700 | ISSN: 1568-5845
DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-08-2010
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor svp wel eerst contact op.
- Abonnement per 01-01-2010: € 18,50* per jaar. T/m 26 jaar € 14,00.*
- Donateurschap WI per 01-01-2010: €32,50* per jaar. T/m 26 jaar € 18,50.*
- Donateur WI (kwartaalbetaling) €8,50 alleen mogelijk met aut. incasso.

* Bij aut. incasso, anders €2,50 toeslag.

Redactie:
Herman Sietsma (hoofdredacteur)
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Carola Schouten (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frivista -(y)our mission

Fotografie:
Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:
Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G.Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toesturing van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

© ChristenUnie 2010
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

GEESTELIJKE VRIJHEID ALS KERN VAN DE MENSENRECHTEN

De eerste vrijheid

DOOR PAUL MARSHALL

De godsdienstvrijheid staat onder druk. Het zou groepen gelovigen bevoordelen en niet meer passen in een seculiere tijd. In dit artikel wordt echter betoogd dat de godsdienstvrijheid tot de kern van de rechtsstaat behoort. Geestelijke vrijheid staat zelfs aan de basis van onze mensenrechten.

Vragen over de vrijheid van godsdienst kunnen vanuit verschillende achtergronden ontstaan. Ouders vragen zich af welke vrijheden ze hun kinderen kunnen toestaan, werkgevers worden geconfronteerd met een diversiteit aan religieuze feestdagen, en kerken worstelen met de grenzen van interne onenigheid. In dit artikel wil ik me echter concentreren op vraagstukken waar godsdienstvrijheid gerelateerd is aan de overheid.

DE EERSTE VRIJHEID

Godsdienstvrijheid vertoont problemen omdat religie niet een los aspect is van het menselijk bestaan: het is niet simpelweg het aanbidden van God of een afgod. Het omvat ook altijd de vrijheid van gedachte, de vrijheid van vereniging en de vrijheid van meningsuiting. Godsdienstvrijheid moet met andere woorden worden gezien als de belangrijkste vrijheid en vormt zodoende de kern van de mensenrechten. Als godsdienstvrijheid niet wordt beschermd, loopt elke andere vrijheid gevaar. Omdat godsdienst de fundamentele vormgever is van het menselijk leven, betekent godsdienstvrijheid de blootstelling van het menselijk leven aan het vormende, ingrijpende karakter van godsdienst: dit brengt kosten met zich mee, wat de reden is dat het vaak wordt ingeperkt.

‘HET VOOR DE WET GELIJK BEHANDELEN VAN VERSCHILLENDE RELIGIEUZE LICHAMEN MOET NIET GEZIEN WORDEN ALS EEN COMPROMIS MET EEN CHRISTELIJKE STAATSVISIE. HET IS EEN CHRISTELIJKE VISIE OP DE MODERNE STAAT.’

ISRAEL

De wet van Mozes schrijft voor dat afgodendienaars de doodstraf verdienen. De reden hiervoor is de relatie van afgoderij met andere handelingen. Gods oordeel kwam voort uit de wijze waarop Israëlieten hun levens leefden, niet hun formele liturgie als zodanig. Deze nadruk was tevens gekoppeld aan de speciale roeping van Israël. De geboden waren gericht aan ‘Jullie’: de bevelen werden gegeven aan het volk Israël als Gods uitverkoren volk. Israël was geroepen om een bijzonder volk te zijn, met een politieke en sociale orde die gebaseerd was op het geloof en vertrouwen in Yahweh. Een structuur die onmiddellijk zou worden verstoord als andere religieuze levenswijzen zouden binnendringen[1]. Niettemin werden de omringende volken vrij gelaten in het volgen van hun eigen religies. De goddelijke vrijheid om het gemeenschappelijke geloofsleven te structuren was niet alleen toebedeeld aan Israël, maar ook aan alle andere volken. Tegelijkertijd werden deze andere geloofsovertuigingen en –praktijken vaak betiteld als onjuist.

VREEMDELINGENWET

Deze vrijheid was verder uitgebreid naar vreemdelingen die in Israël woonachtig waren. De in *Exodus* 22:20 aangekondigde doodstraf voor Israëlieten die andere goden aanbaden, wordt in de daaropvolgende verzen gevolgd door een ‘vreemdelingenwet’: “Vreemdelingen mag je niet uitbuiten of onderdrukken, want jullie zijn zelf vreemdelingen geweest in Egypte” (22:21,23:9). De grond van Israëls tolerantie voor vreemdelingen moet gezocht worden in Israëls eigen ervaring met het vreemdelingenbestaan. De in Egypte opgedane ervaringen bewerkstelligden een samenlevingsstructuur in Israël waarbinnen vreemdelingen toestemming hadden hun geloof te praktiseren. Er was wel een belangrijke uitzondering, die de regel lijkt te bewijzen, zo lezen we in *Leviticus*: “Wanneer een Israëliet of een vreemdeling die in Israël woont een van zijn kinderen aan Moloch offert, moet hij ter dood gebracht worden” (20:2). In dit specifieke geval had de doodstraf ook betrekking op vreemdelingen, omdat het brengen van kinderoffers behoorde tot de aanbidding van Moloch. Na de intocht in Kanaän werd de Israëlieten op dezelfde wijze opgedragen de woonachtige volken niet te vernietigingen of met dwang te bekeren; een tolerantie die doorsloeg in het veelvuldig aangaan van onderlinge huwelijken[2]. Alleen als de joodse levenswijze beschermd was, konden andere godsdienstige praktijken vrijheid tegemoet zien.

POLITIEKE EN PRIESTERLIJKE FUNCTIES

De geboden tegen het aanhangen van valse godsdiensten werden verder ontwikkeld in de vroege historie van Israel, waarin politieke en priesterlijke functies aanvankelijk nauw met elkaar verweven waren. Toen politieke en priesterlijke elementen zich geleidelijk ontwikkelden als afzonderlijke vormen kwam er meer tolerantie voor vreemdelingen die andere godsdiensten praktiseerden. Hoe dan ook, Israëls doel strekte zich niet tot een algemene poging tot het uitdrijven van afgodendienst onder niet-joden.

NIEUWE TESTAMENT

In het Nieuwe Testament komt godsdienstvrijheid minder aan bod, simpelweg omdat het als een vanzelfsprekend gegeven lijkt te worden beschouwd. Het crossculturele karakter van het nieuwe heidense en joodse christendom, in combinatie met de opdracht tot missionair getuigen was kennelijk gegrondvest in de aanname dat mensen vrij zijn in hun geloof. De kerk was nu tevens losgekoppeld van nationale, etnische en met name territoriale banden - “noch Jood, noch Griek” - waardoor de uitsluiting van gelovigen van een specifiek grondgebied geen basis had[3]. Het was de kerk, meer dan een specifiek land of grondgebied, die drager was van het christelijk geloof.

TWEE RIJKEN: PAUSEN EN KEIZERS

Naarmate de kerk zich verspreidde, zochten de Latijnssprekende kerken in het westen (in tegenstelling tot enkele Grieks- en later Slavisch-sprekende kerken in het oosten) naar de precieze rol van de kerk en die van de politieke orde. De twee werden beschouwd als gescheiden lichamen, zelfs in de tijd dat Constantijn het christendom vastlegde als officiële religie van het Romeinse Rijk[4]. De twee rijken van sacerdotium (“kerk”) en regnum (“staat”) begonnen zichtbaar te worden. Er waren dus twee autoriteitscentra in de samenleving, en geen van beide kon tot de ander gereduceerd worden. Van een splitsing tussen religie en politiek was echter geen sprake. Beide autoriteitscentra werden gezien als goddelijke instituties. Met gescheiden functies en taken, maar beide onder het gezag van God.

Deze opdeling van het Christendom in twee rijken kende grote en langdurige gevolgen. Niettemin was het verre van duidelijk wat de juiste grenzen en relatie tussen kerk en staat zouden moeten zijn. Het was meer een kader waarbinnen mensen vragen stelden over bijvoorbeeld de paus of de keizer, dan dat er daadwerkelijk een duidelijk antwoord werd gegeven. We moeten ons wel herinneren dat het, zelfs met de beste wil van de wereld, een bijzonder moeilijk probleem is. Denk eens na over de vraag, "Wie heeft het hoogste gezag in een conflict tussen kerk en staat?"[5]. In de praktijk was er in veel gevallen niet de beste wil van de wereld. Pausen en keizers vochten over de verdeling, beiden zoekende naar meer macht en controle ten aanzien van de ander.

MEEST REVOLUTIONAIRE GEBEURTENIS

Ondanks deze voortslepende conflicten droeg de verdeeldheid tussen de twee rijken bij aan de latere ontwikkeling van religieuze tolerantie (en van vrije samenlevingen en, ook, democratie) in het westen. George Sabine schreef terecht: "De opkomst van de christelijke kerk, die als een aparte institutie gerechtigd was om onafhankelijk van de staat de geestelijke zaken van de mensheid te beheren, mag met reden beschouwd worden als de meest revolutionaire gebeurtenis in de geschiedenis van West-Europa, met betrekking tot zowel de politiek als het politieke denken."[6]

Het was niet dat de kerken of het politieke systeem godsdienstvrijheid direct hebben bepleit: vaak niet zelfs. Joden en ketters werden gemarginaliseerd en vervolgd, en de inquisities werden gesteund. Mensen waren echter wel altijd in de overtuiging dat er duidelijke grenzen zouden moeten zijn, en ze worstelden eeuwenlang hoe deze te definiëren. Dit hield in dat de kerk, met welke hang naar maatschappelijke onderwerping dan ook, altijd heeft moeten erkennen dat er vormen van politieke macht bestaan die niet door haar beoefend kunnen en moeten worden. Tegelijkertijd heeft de politieke orde, met welke drang naar sociale controle dan ook, altijd moest erkennen dat bepaalde onderdelen van het menselijk leven om noodzakelijke en terechte redenen buiten haar bereik lagen. Hoezeer de grenzen van kerk en staat waren vertroebeld en bebloed, er was een voortdurend besef dat de politieke orde niet geïdentificeerd kon worden met zingevingsvraagstukken; dat de geestelijke kern van het menselijk leven, en de autoriteit die dit belichaamde, een rijk was buiten de burgerlijke controle om. Het is met politiek leiders als met Pontius Pilatus: hij wordt altijd geconfronteerd met 'een andere koning'. Het hoofdingrediënt in deze ontwikkeling was niet in de eerste plaats een doctrine of een expliciete roep om vrijheid. Het was bovenal een blik op de verschillende functies van verschillende instituties. Dit perspectief doordrong de cultuur met de overtuiging dat politieke en geestelijke rechtsgebieden gescheiden en gelimiteerd waren in hun autoriteit en dat dat altijd zo zou moeten blijven.

ONPARTIJDIGE OVERHEID

Het voor de wet gelijk behandelen van verschillende religieuze lichamen en levensbeschouwelijke instanties moet niet gezien worden als een compromis met een christelijke visie op de moderne staat. Het ís een christelijke visie op de moderne staat. Het vermindert niet het waarheidsgehalte van het christelijk geloof (of van een ander geloof) om die gelijkheid voor de wet te hebben. Het laat simpelweg zien dat overheidsambtenaren een specifieke, gelimiteerde taak bezitten. Hun taak is om recht te doen aan alle mensen binnen de landsgrenzen, ongeacht wie deze mensen zijn en wat ze geloven[7]. Principieel gezien is een staat die gevormd is door bijbels geloof niet bevoegd om speciale voorrechten uit te delen aan welke religieuze groep dan ook.

GODSDIENSTVRIJHEID ONDER DRUK

Ondanks de centrale positie van godsdienstvrijheid wordt haar betekenis in seculiere kringen regelmatig ontkend en in veel gevallen zelfs genegeerd, vaak omdat het belang van religie wordt ontkend. Zoals Edward Luttwak schreef: "Beleidsmakers, diplomaten, journalisten en wetenschappers die met gemak economische causaliteiten overdrijven, die geneigd zijn sociale differentiaties te ontleden, en die op minutieuze wijze politieke voorkeuren categoriseren, hebben nog altijd de gewoonte om de rol van religie buiten hun verklarende, politieke beschouwingen te laten."[8] Er zijn tevens wijdverbreide tendensen om religie te behandelen als een product van etniciteit of psychologie, of als een bijkomstigheid van armoede, economische veranderingen en spanningen van de moderne tijd. Natuurlijk spelen deze factoren een rol, geen onderdeel van het menselijk leven is buiten de invloed van welk ander onderdeel

‘GODSDIENSTVRIJHEID MOET WORDEN GEZIEN ALS DE BELANGRIJKSTE VRIJHEID EN VORMT DE KERN VAN DE MENSENRECHTEN. ALS GODSDIENSTVRIJHEID NIET WORDT BESCHERMD, LOOPT ELKE ANDERE VRIJHEID GEVAAR.’

ook. Maar te vaak komen we een apriori methodologisch commitment tegen om religie te behandelen als secundair, als een vergankelijk en te herleiden fenomeen dat kan worden verklaard, maar dat nooit wordt gebruikt als verklarend uitgangspunt. Godsdienstvrijheid zelf wordt daardoor ook te vaak behandeld als herleidbaar tot iets anders en dus secundair.

RELIGIE ALS CENTRALE FACTOR

In tegenstelling tot deze bijziendheid moeten we juist blijven omgaan met religie als een belangrijke, onafhankelijke factor in de politiek en in andere aspecten van het menselijk leven en opkomen voor de vitale rol van godsdienstvrijheid binnen de mensenrechten en de democratie. Religieuze overtuigingen hebben betrekking hebben op diepgewortelde overtuigingen en kunnen conflicten daardoor inderdaad onhandelbaar maken (compromissen over religie zijn moeilijker te sluiten dan die over land of water). Maar deze legitieme zorg leidt te vaak tot een stilte rondom levensbeschouwelijke aspecten, zelfs bij diegenen die haar invloed onderkennen. Religieuze zaken worden door sommigen niet benoemd uit angst dat hun terechte uitspraken conflicten zullen oproepen. Religieuze conflicten en onderdrukkingen zullen echter niet verdwijnen als we er simpelweg over zwijgen. Godsdienstvrijheid is historisch gezien de eerste vrijheid in de ontwikkeling van de mensenrechten, en heeft vaak meer te maken met de ontwikkeling van de democratie dan politieke activiteiten zelf. Daarom dient godsdienstvrijheid centraal te staan in onze politiek. ■

SAMENVATTING

- Levensbeschouwelijke vrijheid moet worden gezien als de belangrijkste vrijheid
- De scheiding van kerk en staat ontwikkelde zich met de opkomst van het christendom
- Het belang en de zelfstandigheid van de factor ‘religie’ dient te worden erkend.

Paul Marshall is verbonden aan het Hudson Institute als senior fellow van het Center for Religious Freedom. Hij publiceerde vele boeken over religieuze vrijheid. Dit artikel is vertaald uit het Engels door Pieter Felten.

EINDNOTEN

1. F.F. Bruce omschrijft dit als “practical monotheism” in zijn *Israel and the Nations* (Grand Rapids: Eerdmans, 1963).
2. *Rechters 3:1* lijkt te impliceren dat andere volken werden ‘vrijgelaten’ door God om zo het volk Israël te testen.
3. De loskoppeling van de kerk van een bepaald grondgebied verdient meer aandacht dan het doorgaans krijgt. Veel verhandelingen van christelijk-sociale ethici maken te snel een vergelijking tussen het ethische gemeenschapsleven in Israël en de huidige situatie in onze landen, zie Walter Brueggeman, *The Land: Place as Gift, Promise and Challenge in Biblical Faith* (Philadelphia: Fortress, 1977). Dit fenomeen is vaak een communalisme waarbij het stammenvolk Israël als norm wordt verheven voor onze modern politieke structuren, resulterend in een pleiten voor een soort tribaal socialisme. Als we het Israëlische leven als norm zouden willen overnemen, dan zouden we niet alleen de economische, maar ook de godsdienstige en politieke normen moeten kopiëren, met alle gevaarlijke gevolgen voor godsdienstvrijheid van dien.
4. Het Christendom werd in deze periode politiek intolerant. Mijn bedoeling is hier niet om de kerkelijke praktijken in deze periode te verdedigen, maar de diverse omstandigheden aan te stippen waarbinnen godsdienstvrijheid zich steeds meer kon profileren. Een complete geschiedenis van godsdienstvrijheid dient de kwalijke periods natuurlijk ook aan te stippen. Toch heeft de kerk het niet zo slecht gedaan als veel critici menen. Zie hierover bijvoorbeeld Edward Peters, *Inquisition* (New York: Free Press, 1988).
5. Om meer te lezen over de knelpunten rondom de verzoening van verschillende visies op godsdienstvrijheid, zie Keith Pavlischek, *John Courtney Murray and the Dilemma of Religious Toleration* (Jefferson City: Thomas Jefferson University Press, 1999).
6. *History of Political Theory* (New York, 1961), 180. David Little voegt toe, “ik zou die stelling talloze malen onderschrijven” in zijn *Religion, Order and Law* (New York; Harper, 1969), 36. Zie ook Henry Kissinger, “Restraints on government derived from custom, not constitutions, and from the universal Catholic Church, which preserved its own autonomy, thereby laying the basis – quite unintentionally – for pluralism and democratic restrains on state power that evolved centuries later,” *Does America Need a Foreign Policy?* (New York: Simon and Schuster, 2001), 20-21. Voor stukken die suggereren dat dit niet per ongeluk gebeurde, zie Brian Tierney, Religion, *Law and the Growth of Constitutional Thought*, 1150-1650 (Cambridge: Cambridge University Press, 1982).
7. Natuurlijk zijn er sommige religieuze uitingen die ingeperkt zouden moeten worden.
8. Zie Luttwak’s “The Missing Dimension” in Douglas Johnston and Cynthia Sampson, eds., *Religion, the Missing Dimension of Statecraft* (Oxford: Oxford University Press, 1994)

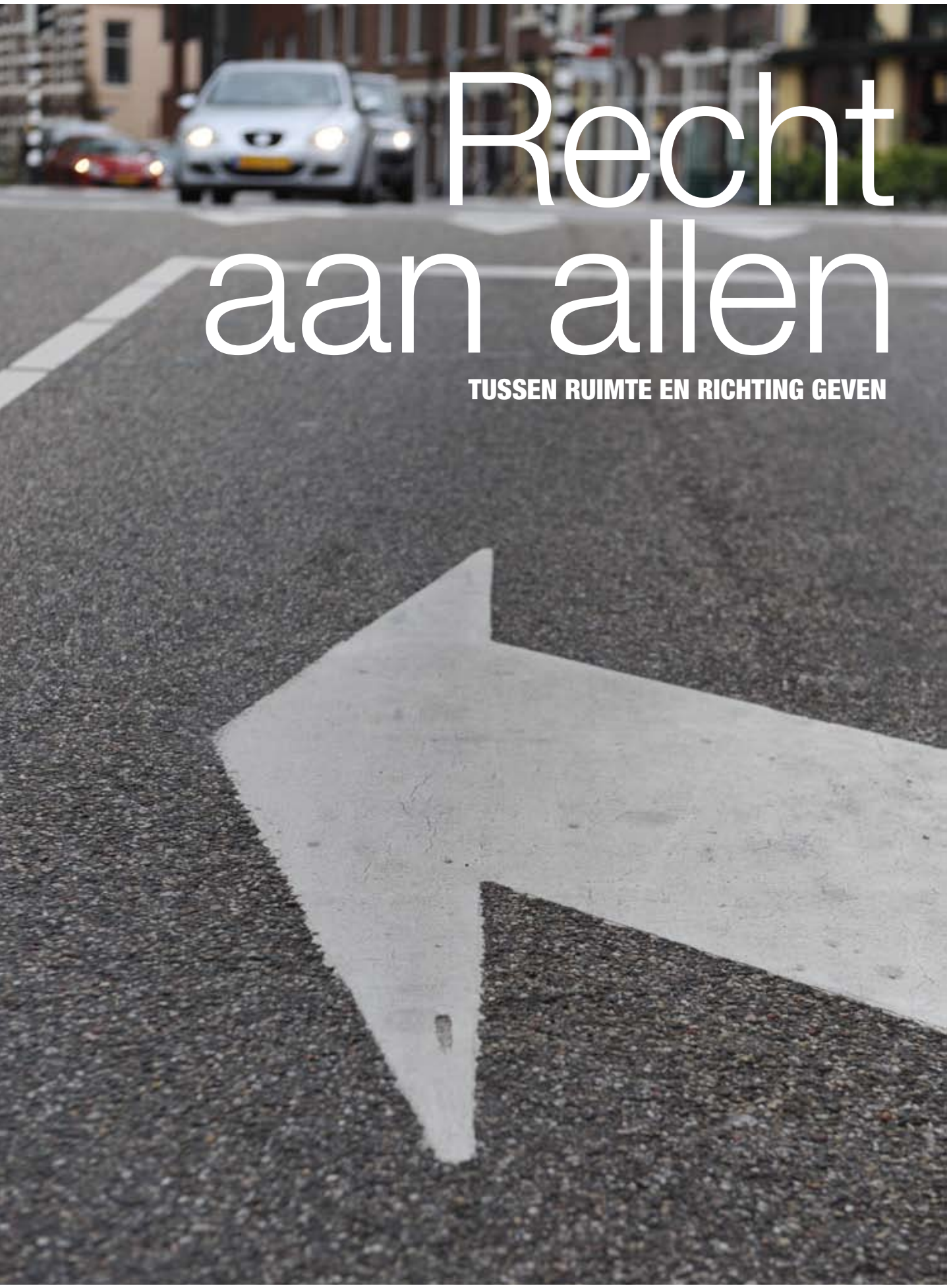

Recht aan allen

TUSSEN RUIMTE EN RICHTING GEVEN

DOOR RIENK JANSSENS

Christenen tekenen steeds vaker protest aan tegen de zogeheten seculiere 'meerderheidsdwang'. Uit angst voor toenemende islamisering (maar niet alleen daar vanuit) zouden ook christenen slachtoffer worden van groeiende intolerantie. Uit naam van de vrijheid worden publieke uitingen van godsdienst geweerd of in elk geval met argwaan bekeken. Gaan we naar een seculiere meerderheidsdictatuur? In zijn nieuwste boek *Gevaar verplicht. Over de noodzaak van aristocratische politiek* biedt bestuurskundige Paul Frissen een uitweg. Maar deze is niet vrijblijvend, ook niet voor de ChristenUnie.

VERSCHIL BINNEN PERKEN

Nederland is een land waarin verschil en variatie lange tijd een veilige plek konden hebben. Denk aan migratiebewegingen, aan de verzuiling en aan het particuliere initiatief als basis voor veel publiekmaatschappelijke organisaties. Veel van onze instellingen (omroepverenigingen, scholen, vakbonden en welzijnsinstellingen) zijn ten diepste nog steeds vanuit die levensbeschouwelijke oriëntatie georganiseerd.

Er is ook een andere kant, die van het normerend eenheidsdenken. Ook die is niet nieuw. Verschil en variatie zijn in Nederland altijd aan grenzen gebonden geweest. Katholieken bijvoorbeeld moesten lange tijd in schuilkerken hun geloof belijden. En tot 1984 was het hun zelfs verboden om processies te houden. De negentiende eeuw was sowieso niet alleen de kraamkamer van de verzuiling, maar tevens de eeuw van uniformering en centralisering. Hervormden, afgescheidenen, katholieken en joden: alle godsdiensten werden (zij het in verschillende mate) aan nieuwe, algemene wetten en regels onderworpen.

SAMENLEVING IN DUBIO

Deze dubbele oriëntatie van eenheid en variatie is op het moment uiterst actueel en levert diverse spanningen op. Met de mond belijden we variatie, maar de daad is gewoonlijk gericht op eenheid. Zo roemen we de eigen verantwoordelijkheid, maar zijn we huiverig als die leidt tot onwelgevallige uitkomsten (een lage opkomst voor de inenting tegen baarmoederhalskanker wordt geweten aan een gebrekkige communicatie en niet aan het feit dat mensen ook andere keuzes kunnen maken). We prijzen de democratie, maar voelen ons erg ongemakkelijk als daarbinnen opvattingen worden gehuldigd die ons niet zinnen (een politieke partij met een afwijkende visie op vrouwen dan wel op moslims). We stimuleren het particuliere initiatief vanuit de civil society, maar slaan het tegelijk dood met een keur aan voorwaarden, regels en verdachtmakingen (aan welzijnswerk op godsdienstige grondslag zit een naar luchtje en kunnen we beter niet doen). De samenleving lijkt in dubio. We willen een bloeiende civil society, maar hebben tegelijk grote moeite met het accepteren van het verschil dat daarbij automatisch, ook in het publieke leven, gepaard gaat.

DE STAAT VAN VERSCHIL

Verschil en variatie zijn thema's die bij Paul Frissen in goede handen zijn. Zijn vorige boek *De staat van verschil* was volledig hieraan gewijd. Zijn voornaamste observatie toen - en hij lardeerde dat met talloze voorbeelden - was: terwijl de werkelijkheid om ons heen één grote uiting is van variëteit en diversiteit, is het overheidsbeleid vooral gericht

op uniformering teneinde die variëteit aan banden te leggen. Zijn oplossing: staat en politiek moeten zo veel mogelijk 'leeg' zijn en wars zijn van visies op het goede leven, omdat alleen dan verschil en variëteit gegarandeerd blijven. Zijn pleidooi was mij toen sympathiek, al had ik ook de nodige kritiek.[1] Zo ging zijn betoog voorbij aan het onderscheid tussen staat en politiek (de laatste is meer dan de eerste ook uitdrukking van maatschappelijk verschil, en daarmee tevens 'vol' van normatieve visies op het goede leven) en was zijn boek meer analyserend dan richtinggevend van aard.

EEN GEVAARLIJK AMBT

In zijn nieuwste boek, *Gevaar verplicht*, lijkt hij zich deze kritiek te hebben aangetrokken. Als lezer moet je even doorbijten, maar dan krijg je er ook wel wat voor terug. De kern van Frissens betoog is voor wie hem kennen niet wezenlijk nieuw: vanwege zijn monopolie op belastingheffing en geweld, is de staat enerzijds een instantie die burgers bescherming kan bieden, maar anderzijds ook of misschien wel juist een instantie waartegen burgers bescherming moeten ontvangen. Want we lijken het soms te vergeten, maar aan de staat als institutie kennen we bevoegdheden toe die we, als burgers ze zouden uitoefenen, direct als immoreel zouden kenmerken: geweld, vrijheidsbeneming, diefstal en beroving (pag. 69 en 86).

Het interessante van het boek is dat het zich op een bijzondere groep richt van wie we deze bescherming moeten ontvangen, namelijk de groep van de dienaars van de staat zelf: de politici, bestuurders en ambtenaren. In zekere zin betreedt Frissen hier

Paul Frissen
Gevaar verplicht.
Over de noodzaak van een aristocratische politiek
ISBN: 9789055154289
293 pagina's
Uitgeverij Van Gennep

het hol van de leeuw. Omdat deze staatsdienaars een dermate 'gevaarlijk' ambt bekleden, hebben ze ook de plicht dit ambt niet te misbruiken. Die verplichting is recht evenredig aan het ambt verbonden. Het ambt is niet iets dat je naar willekeur kunt uitoefenen of bezitten. Nee, omdat het letterlijk en figuurlijk de sleutel tot de macht is, behoor je er met wijsheid en voorzichtigheid mee om te gaan. In de woorden van Frissen: "In een democratische rechtstaat zijn de machthebbers ambtsdragers, hetgeen wil zeggen dat het ambt eerder de drager dan de drager het ambt bezit" (pag. 84). Deze simpele zin bevat eigenlijk de basis van de verdere uitwerking van het boek: het ambt van staatsdienaar is dermate gewichtig dat het per definitie begrensd moet zijn, niet alleen wettelijk maar ook in de manier waarop degenen die het (tijdelijk) mogen bekleden er in de praktijk mee omgaan. Het ambt vraagt om een aristocratische politiek van zelfbinding, terughoudendheid en bescheidenheid.

POPULISTISCHE BEDREIGING VAN DE POLITIEK

Die begrensde taakopvatting wordt momenteel volgens Frissen alom bedreigd. Staat en samenleving vallen in zijn ogen steeds meer samen, met als gevolg een soort interventiestaat waarin de overheid op allerlei wijzen ingrijpt in het maatschappelijk leven. Ingrijpen achter de voordeur, etnische registratie, preventieve risicoanalyses, we hebben soms geen besef hoe ver de staatsarm momenteel in het privédomein reikt. Frissen kapittelt in dit verband de traditionele partijen (ook die van het huidige kabinet die voor je het weet met de beste bedoelingen hun ideeën aan de samenleving proberen op te leggen) als ook en vooral de populistische. De hoge ambitie van de politiek krijgt met het opkomend populisme een dimensie die voor de stabiliteit van de samenleving immers gevaarlijk kan uitpakken. Zijn analyse is hier scherp en concreet. Hoewel de huidige populistische partijen nog steeds voor de parlementaire en democratische weg kiezen (alhoewel de ontoegankelijkheid om lid te worden een eerste bres is in de democratische oriëntatie), vertonen ze volgens Frissen kenmerken die, consequent toegepast, leiden naar een vorm van totalitarisme. Hun grootste probleem is immers dat ze pretenderen de wil van het volk zo eenduidig te kennen (dit naar hun zeggen in tegenstelling tot de traditionele politieke elite) dat ze die ook direct, ondubbelzinnig en daadkrachtig kunnen uitvoeren. Zij weten wat

‘WE ROEMEN EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID, MAAR ZIJN HUIVERIG ALS DIE LEIDT TOT ONWELGEVALLIGE UITKOMSTEN. EEN LAGE OPKOMST VOOR DE INENTING TEGEN BAARMOEDERHALSKANKER WORDT GEWETEN AAN EEN GEBREKKIGE COMMUNICATIE.’

het volk wil, of althans de meerderheid daarvan, en vanuit die wetenschap doen minderheidsopvattingen er eigenlijk niet meer toe. De dictatuur van de meerderheid is daarmee een feit.

BESCHERMING VAN ELK MINDERHEIDSGELUID

Wat kan de ChristenUnie hier nu mee? Aan de ene kant is er de natuurlijke neiging om Frissen als bondgenoot te omarmen. Eindelijk iemand die oog heeft voor de huidige tendens om (religieuze) minderheidsopvattingen onder het vloerkleed te vegen. Eindelijk iemand – en dan ook nog niet uit de eigen kring - die zich verzet tegen de dwang naar een (seculiere) meerderheidscultuur. En deze herkenning is terecht. De auteur heeft immers inderdaad oog voor het recht van minderheidsopvattingen. Sterker nog, zo betoogt hij,“democratie gaat over minderheden, niet over meerderheden” (pag. 91). Dat is het wezenskenmerk van de democratie en dat is ook het gevaar van het huidige populisme, die immers alleen maar oog heeft voor (vermeende) meerderheidsopvattingen. Het is daarom ook dat er behoefte is aan een aristocratische politiek, die als voornaamste doel heeft het minderheidsgeluid te beschermen.

Maar wie denkt dat Frissen alleen het populisme aanpakt, heeft het mis. In feite kan immers elke politieke partij die onvoldoende oog heeft voor minderheidsopvattingen of, sterker nog, die vooral oog heeft voor zijn eigen normatieve idealen, gevaarlijke trekken vertonen. Verbindt die idealen immers met de weergaloze machtsmiddelen van de staat, en het gevaar van totalitarisme ligt op de loer. Dat geldt voor liberale idealen, socialistische maar ook voor christelijke. Een christelijke meerderheid kan, als de staatstaken onvoldoende begrensd zijn, immers evenveel schade aanrichten als een seculiere meerderheid, het ligt er maar aan vanuit wiens standpunt je het bekijkt.

EEN TERUGTOCHT VAN DE OVERHEID

Mag je dan geen idealen of visies op het goede leven hebben? Jazeker wel, aldus Frissen, maar deze idealen liggen bij voorkeur buiten de sfeer van de politiek. Waar de auteur naar toe wil, is een veel duidelijker onderscheid tussen politiek, publiek en privaat. Privaat is het domein van de eigen vrijheid, van het recht om eigen keuzes te kunnen maken, los van de opvattingen van de omgeving (het recht bijvoorbeeld om niet te werken, om thuisonderwijs te volgen, om geen actief burger te zijn). Publiek noemt Frissen het domein van de meervoudigheid, van de verschillende waarden en opvattingen over hoe je publieke belangen zou kunnen vormgeven. In het publieke domein hoeft de politiek of de staat nog niet in beeld te zijn (en juist Nederland is daarvan met zijn oorspronkelijke particuliere welzijn- en onderwijsorganisaties een mooie illustratie). De meervoudigheid wordt pas politiek als er strijd ontstaat over hoe we die uiteenlopende waarden collectief willen maken, dat wil zeggen via de staat (bijvoorbeeld via de verdeling van belastinggeld) willen verwezenlijken en misschien zelfs wel aan anderen willen opleggen.

In de ogen van Frissen is het allesbehalve vanzelfsprekend om publieke doelen als wonen, welzijn, zorg en onderwijs via de band van de staat te realiseren. Sterker, het past uiterste terughoudendheid om de monopolies van de staat te verbinden aan allerlei normatieve idealen. Idealen prima, maar de staat moet ze niet hebben, behalve dan het ideaal om individuen en groepen individuen in staat te stellen om, binnen de wet, hun eigen idealen te kunnen verwezenlijken. Dat vergt in zijn ogen een veel kleinere overheid, en dus in zijn bewoordingen een ‘terugtocht’: “De terugtocht die ik voorsta is een constitutionele herordening, waarbij de staat zich veel meer terugtrekt op de monopolies en met het bezit en de terughoudende aanwending ervan een politiek van het verschil voert, waarin de idealen van het goede leven terug worden gegeven aan de burgers en hun private verbanden” (pag. 93).

SYMPATHIEK PLEIDOOI

Het boek lezend komt mij zijn pleidooi opnieuw sympathiek over. Vooral de deugden die hij politieke ambtsdagers toe wil dichten (bescheidenheid, zelfbinding, tolerantie) zijn een welkome aansporing voor politici om maat te houden en zich rekenschap te geven dat ze hun macht niet moeten misbruiken. Daarnaast is zijn pleidooi ook een terugkeer naar de wortels van de (zeker ook christelijke) politieke bewegingen. Politieke partijen in Nederland kwamen voort uit maatschappelijke verontwaardiging en maatschappelijke organisatievorming, en niet andersom. De politiek, laat staan de staat, ‘dicteerde’ niet de samenleving, maar de samenleving roerde zich en ging zich politiek organiseren. In dit

opzicht kan de ChristenUnie zich zeker spiegelen aan wat Frissen in zijn boek te zeggen heeft.

NEUTRALITEIT VAN ORGANISATIES?

Maar om Frissen en de ChristenUnie echt dichter bij elkaar te krijgen is mijns inziens toch meer nodig. Allereerst van Frissen zelf. Ook in dit boek blijft het onduidelijk waar hij in de praktijk precies gaat uitkomen. Hij mag dan een warm pleitbezorger zijn van minderheidsopvattingen, over het borgen daarvan spreekt hij zich vooral in negatieve zin uit: de meerderheidsopvatting mag nooit de overhand krijgen. Maar hoe kunnen die minderheidsgeluiden dan blijven worden gehoord? En wat betekent die terugtocht van staat naar publiek en privaat precies? Elk onderwijs bijzonder onderwijs en dan ook daadwerkelijk vanuit particuliere verbanden bekostigd? Het zou in lijn liggen van zijn gedachtegang, maar komt niet aan bod. Het welzijnswerk weer volledig, ook financieel, naar de maatschappelijke organisaties, maar dan ook geen gemeentelijk welzijnswerk meer? Opnieuw een logische gevolgtrekking, waaraan de auteur zich echter niet waagt. Wijkprofessionals niet meer aangestuurd en betaald vanuit de gemeente, maar vanuit de bewoners, de kerken en de vrijetijdsverenigingen? Ik zou Frissen er graag over horen.

In elk geval lijkt me de andere route die momenteel boven de markt zweeft - alleen 'neutrale' organisaties komen in aanmerking voor overheidsubsidie – niet sporen met Frissens redeneerlijn. De arm van de staat reikt immers in deze ordening zo ver dat er tussen staat en individu nauwelijks meer sprake is van maatschappelijke verbanden. Het Franse samenlevingsmodel, waar onder het mom van de laïcité, vrijwel alles via de weg van de staat gaat, is hiervan min of voorbeeld. Of zou Frissen in the end misschien wel sympathie hebben voor dit Franse 'neutraliteitsdenken'? Hij is het aan zijn lezers verplicht er helderheid over te scheppen. En uiteindelijk ook de vraag te beantwoorden hoe hij publieke financiering van gemeenschappelijke doelen mogelijk acht buiten de weg van de staat om.

'REGT VOOR ALLEN'

Maar niet alleen Frissen zou moeten 'bewegen', ook de ChristenUnie zou een aantal stappen moeten zetten. Allereerst zou zij, zo die neiging er nog zou zijn, het theocratische ideaal in de vorm van het

‘HET AMBT VAN STAATSDIENAAR IS DERMATE GEWICHTIG DAT HET PER DEFINITIE BEGRENSD MOET ZIJN, NIET ALLEEN WETTELIJK MAAR OOK IN DE MANIER WAAROP DEGENEN DIE HET MOGEN BEKLEDEN ER IN DE PRAKTIJK MEE OMGAAN.’

streven naar een christelijke overheid, definitief moeten afzweren. Theocratie is alleen mogelijk als je het Oude Testament, met zijn samenvallen van staat en godsdienst, als norm voor een samenlevingsmodel anno vandaag zou zien. En dat is niet alleen onwenselijk, maar gaat ook voorbij aan het feit dat met het Nieuwe Testament de verspreiding van het Evangelie vooral een zaak van het individu en de kerk is geworden. Een politieke ordening waarin de overheid de christelijke overtuiging uitdroeg, is daarnaast ook nooit de bedoeling geweest van de vroege antirevolutionairen. Sterker nog, het werd expliciet uit angst voor te veel staatsinvloed afgewezen. De antirevolutionaire kiesvereniging in Groningen, via familie nauw aan Groen van Prinsterer verbonden, begon haar program in 1864 illustratief met een warm pleidooi voor vrijheid, juist ten opzichte van de staat. De vereniging, aldus het eerste artikel, “verlangt dus niet, dat de staat regtstreeks, of zijdelings tot ondersteuning of uitbreiding harer Christelijke overtuiging bijdrage. Zij vraagt slechts regt, regt ook voor hare beginselen, even als zij datzelfde regt gaarne aan anderen toekent; zij verlangt in één woord: *regt voor allen*”. Niets van een streven naar een samenleving waarin staat en maatschappij samenvallen. Normatieve idealen en visies op het goede leven, dat wel. Maar verbindt die alsjeblieft niet aan de staat, was hun hartstochtelijk pleidooi. Frissen zou het haast niet mooier kunnen formuleren.

BORGEN VAN VERSCHIL

Op basis van deze erkenning zou ook de ChristenUnie zich vervolgens, vanuit haar christelijke overtuiging, kunnen oriënteren op het borgen van variëteit als voornaamste overheidstaak. Niet alleen voor de eigen kring, maar voor iedereen, religieus en niet-religieus. Dat biedt tevens de mogelijkheid van een offensief en geen defensief geluid. Geen verdediging van artikel 23 omdat christenen zich bedreigd voelen, maar een schets van een toekomstgericht onderwijsmodel (wellicht via de vereniging- of stichtingvorm) dat een goede juridische en financiële basis biedt voor onderwijs dat overeenkomt met de wensen en overtuigingen van ouders en dat niet, zoals vandaag de dag, gericht is op het realiseren van allerlei overheidsdoelen (integratie, burgerschap, etc.) Eenzelfde gedachte zou ook voor het welzijnswerk kunnen gelden, dat zich als taak sowieso eerder leent voor de civil society dan voor de overheid. Maar ook de discussie over het homohuwelijk biedt zo nieuwe perspectieven. Een dergelijk verworven recht zou je niet moeten willen inperken, voor jezelf niet en al helemaal niet voor die mensen die elkaar oprecht trouw willen beloven. Je mag er als individuele christen moeite mee hebben, maar anderen in hun overtuiging dat niet onthouden. In de redeneerlijn van Frissen: het is niet aan de staat om particularistische overtuigingen tegen te houden of te bevorderen.

ECHTE VRIJHEID

Natuurlijk zitten daar ergens grenzen aan en is de overheid genoodzaakt om inhoudelijk beleid te maken dat ook raakt aan persoonlijke keuzes van mensen. Maar echte vrijheid – en de antirevolutionairen in de negentiende eeuw hadden dat goed door – houdt in dat je, binnen de grenzen van de wet, je leven kunt inrichten volgens je eigen overtuiging. Dat waarborgen is een van de belangrijkste overheidstaken en de ChristenUnie kan daaraan, juist vanuit haar christelijke overtuiging dat de overheid er is om ‘recht te doen’, een essentiële bijdrage leveren. Niet minder, niet meer. Dat wil niet zeggen dat christenen hun mond moeten houden als het gaat om hun eigen overtuiging. Integendeel zelfs. Maar, en daar kan het boek van Frissen een welkome inspiratie voor bieden, er is nu eenmaal verschil in je optreden als politicus met een verantwoordelijkheid voor de ordening van de samenleving, en je optreden als persoon of binnen een gemeenschap. In dat opzicht kan de ChristenUnie (maar eigenlijk elke politieke partij) zich meer bewust zijn van de twee componenten die zij in zich draagt: enerzijds het zuiver politieke, gericht op wetgeving voor elke burger, en anderzijds het publiekmaatschappelijke, gericht op organisatie en beweging rondom de eigen overtuiging. ■

EINDNOTEN

[1] Zie *Denkwijzer* 2007, nr.5.

Rienk Janssens is algemeen secretaris van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Van 1997 tot 2001 was hij directeur van de Groen van Prinsterer Stichting, het wetenschappelijk bureau van het GPV. Hij is gepromoveerd op ‘De opbouw van de Antirevolutionaire Partij (1850-1888)’.

De overheid is een gulzige institutie

NAAR EEN SAMENHANGENDE VISIE OP EEN KLEINERE OVERHEID

DOOR RIEN ROUW

Het nieuw te vormen kabinet moet flink gaan bezuinigen. Maar hoe en waarop? Moet de overheid minder taken gaan uitvoeren? Zo ja, welke? In dit artikel wordt een aanzet gegeven voor een denkwijze die leidt tot een structureel kleinere (maar niet minder krachtige) overheid. "(Het) valt op dat in de veranderingsoperaties die de afgelopen 25 jaar in en rond het openbaar bestuur zijn ingezet, elke conceptuele visie op het bestuur in een democratische rechtsstaat, die steeds meer een 'poreuze staat' is geworden, ontbreekt."[1]

Aldus de immer kritische vice-president van de Raad van State in zijn algemene beschouwingen over het functioneren van de overheid in het *Jaarverslag 2009* dat dit voorjaar werd gepubliceerd. Zonder een samenhangende visie op de overheid (of de staat), mede in verhouding tot de samenleving, burgers en maatschappelijke organisaties, zijn pogingen te bezuinigen op de overheid gedoemd te mislukken, vat ik maar samen. Zo'n samenhangende visie vergt meer, veel meer dan een kort artikel in *Denkwijzer*. In dit artikel geef ik een aanzet voor een redenering over hoe we zuiniger kunnen omgaan met het beroep op de verzorgingsstaat voor het bereiken van politieke doeleinden. Die redenering gaat uit van een kleine overheid en krachtige instituties. Om dat te bereiken moet de staat zich toeleggen op het vermijden van ongewenste uitkomsten in plaats van op het formuleren en bereiken van gewenste uitkomsten.

DE EXPANSIEVE VERZORGINGSSTAAT

De overheid is een gulzige institutie. Ze heeft de neiging om haar invloedssfeer uit te breiden naar steeds meer maatschappelijke terreinen. Dat doet de overheid overigens niet (van)zelf. Het zijn burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en politici die een beroep doen op de overheid om in te grijpen. Zelfs politieke partijen die de rol van de overheid willen beperken, zoals de VVD, stellen goed gevulde verkiezingsprogramma's op, die heus niet alleen voorstellen bevatten over waar de overheid moet terugtreden. Om het sterk aan te zetten: wie tegenwoordig maatschappelijke verandering wil bewerkstelligen, doet een beroep op de overheid om de middelen van de rechtsstaat en van de verzorgingsstaat in te zetten. Zo'n beroep kan ook zeer effectief zijn omdat de overheid met regelgeving en subsidies diep is doorgedrongen in het maatschappelijk leven. Zo zijn we terecht gekomen in een 'gulzige cirkel' met de overheid als stralend middelpunt. Wie dit mechanisme kan doorbreken, vergroot de kans op een structureel kleinere overheid. Anders blijft het dweilen met de kraan open, en wordt de ene overheidskerntaak verruild voor de andere.

DRIE CIRKELS

Hoe is de overheid zo gulzig geworden? Het antwoord op die vraag ligt besloten in het verhaal van de expansie van de verzorgingsstaat in de 20e eeuw, een verhaal dat al vaak is beschreven, en dat ik daarom hier in enkele streken neerzet.[2] De opbouw van de verzorgingsstaat heeft zich schematisch geschetst in drie cirkels voltrokken. De eerste cirkel is die van de verzorgingsstaat in enge zin, dat is de staat die tegen bestaansrisico's als ziekte en ouderdom beschermt, die dus sociale zekerheid biedt. Het bereik van regelingen als de AOW wordt uitgebreid tot iedere burger van Nederland en de uitvoering ervan verschuift van de sociale partners naar de overheid of aan de overheid verbonden instanties.

De tweede cirkel is de verzorgingsstaat die publieke diensten als onderwijs, zorg en welzijn financiert en reguleert. De dienstverlenende instanties zelf hebben hun wortels vaak in het verzuilde middenveld maar zijn inmiddels van die wortels losgezongen, geprofessionaliseerd en verstatelijkt. In de loop van de 20e eeuw heeft de overheid de regulering van dit veld enorm verdicht zodat soms moeilijk valt te herkennen dat bijvoorbeeld scholen vallen onder private besturen die er eigen doelstellingen op na kunnen houden. In het taalgebruik worden de middenveldinstituties tegenwoordig vaker aangeduid als uitvoerders van overheidsbeleid. De verstatelijking van de maatschappelijke dienstverlening is nog niet ten einde als je bijvoorbeeld kijkt naar de ontwikkelingen in de kinderopvang (denk aan de gastouderopvang) en de publieke omroep.

De derde cirkel is de verzorgingsstaat in ruime zin die voor allerhande soort maatschappelijke problemen en ambities kan worden ingezet. Vooral het idee van preventie biedt tegenwoordig ruime mogelijkheden voor beleid, onder meer over de emancipatie van achtergestelde groepen als vrouwen en homo's, de opvoeding van kinderen, de gezondheid

van burgers van jong tot oud, de integratie van immigranten en hun kinderen en hun loyaliteit ten opzichte van de Nederlandse staat (identiteit). Ook deze verstatelijking is nog niet ten einde, vooral omdat de politiek zich niet beperkt tot het garanderen van bepaalde rechten of het beïnvloeden van gedrag, maar ook de houdingen en overtuigingen van burgers wil beïnvloeden. Dat laatste is een buitengewoon gulzige doelstelling, zeker als het gepaard gaat met regulering: wanneer heeft de overheid de laatste burger overtuigd van het goede van bijvoorbeeld een gevarieerd eetpatroon?

MAATSCHAPPELIJKE BEDDING VERLOREN

De hierboven beschreven verstatelijking van het maatschappelijk middenveld heeft nog een ander gevolg. Tezamen met de ontzuiling zorgde die ervoor dat de traditionele politieke partijen hun vanzelfsprekende maatschappelijke bedding verloren. Daardoor is het lastiger om mensen uit andere maatschappelijke domeinen te rekruteren voor de politiek. Meer dan vroeger worden politici dan ook geselecteerd uit het politieke bedrijf zelf en uit de daaraan nauw verwante ambtenarij. Dat versterkt de gerichtheid op de staat als instrument voor maatschappelijke veranderingen. Bovendien zorgt de ontzuiling ervoor dat politici hun ideeën en initiatieven niet meer direct kunnen richten tot de voorheen verwante maatschappelijke instituties. De weg naar verandering loopt nu via de overheid.

De vraag was dus hoe we het mechanisme van het toenemende beroep op de overheid kunnen doorbreken. De schets van de expansie van de verzorgingsstaat laat zien dat dat geen eenvoudige opgave is. Het vergt een heel andere oriëntatie van politieke partijen, maar ook van de samenleving, op de positie van de overheid in de maatschappij.

TECHNOCRATIE HELPT NIET

Nu is de analyse van de expansieve verzorgingsstaat bepaald niet nieuw. Sinds in het laatste kwart van de 20e eeuw de betaalbaarheid van uitkeringen en verzekeringen onder grote druk kwam te staan, voert bijna ieder kabinet beleid om de overheid in te krimpen. Maar de vicieuze cirkel van de gulzige overheid werd daarmee niet doorbroken. Een tijd lang was het bijvoorbeeld geliefd om te spreken van de kerntaken van de overheid. Als we die konden definiëren, zou de overheid zich daarop kunnen terug trekken. Een andere poging was die van de bedrijfsmatige overheid, de overheid die ‘targets’ stelt en wordt afgerekend op het halen daarvan. Ook wel geopperd is een puur economische redenering waarbij de overheid alleen ingrijpt in het maatschappelijk leven als er sprake is van wat economen noemen ‘marktfalen’. Het waren vruchteloze pogingen omdat ze te bureaucratisch of te technocratisch werden ingevuld en te weinig politiek geladen waren. Als politici en bestuurders steeds weer in de valkuil van de overheidsinterventie stappen, helpt een technocratisch-bureaucratische operatie niets.

VERMIJDEN IN PLAATS VAN BEREIKEN

Wat we dus nodig hebben, is een zelfbeperkende politiek en een temperende verzorgingsstaat. De hoofdregel voor zo’n type staat is dat de overheid zich richt op het definiëren en voorkomen van ongewenste uitkomsten in plaats van op het sturen op gewenste uitkomsten en het bereiken van positief geformuleerde doelen. Ik werk deze hoofdregel hieronder uit voor de twee buitenste cirkels van de verzorgingsstaat.

Voor de verzorgingsstaat als maatschappelijke dienstverlener houdt de regel in dat de overheid veel ruimte maakt voor maatschappelijke organisaties als zorginstellingen en scholen om hun eigen doelen te formuleren. De overheid heeft namelijk niet het monopolie op het bepalen van publieke doelen, maatschappelijke dienstverleners doen dat zelf ook. Het lijkt erop dat we dat idee helemaal ontwend zijn, alsof publiek gefinancierde instellingen enkel uitvoerders van de overheid zijn. Daarvoor is het wel nodig dat de publieke sector wordt ‘ontstatelijkt’. Door de verstatelijking is de maatschappelijke dienstverlening gebureaucratiseerd en domineren regels en procedures het primaire proces. De publieke dienstverlening is daardoor vermoeid geworden, instellingen laten zich eerder leiden door regels dan door maatschappelijke noden die zich voordoen. Neem het schoolbestuur dat aan kinderopvang niet meer wil doen dan het wettelijk verplicht is, terwijl de ouders duidelijk behoefte hebben aan een geïntegreerde voorziening

Rien Rouw is adviseur bij de rijksoverheid en lid van de denktank van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur

‘DE STAAT MOET ZICH TOELEGGEN OP HET VERMIJDEN VAN ONGEWENSTE UITKOMSTEN IN PLAATS VAN OP HET FORMULEREN EN BEREIKEN VAN GEWENSTE UITKOMSTEN.’

voor onderwijs en opvang. Voor een ander deel van de publieke sector is het eerder nodig dat het wordt ‘ontmarkt’, dat de bestuurders en managers zich niet definiëren als een bedrijf maar als een echte maatschappelijke dienstverlener. ‘Profit’ staat dan niet voorop, maar ‘public spirit’, de gerichtheid op het goede voor burgers en voor de samenleving als geheel.

‘NON-PROFITEERS’

Een voorbeeld van dit type dienstverleners is wat de Amerikaanse onderzoeker Mark Penn noemt de ‘non-profiteers’.[3] Penn stelde vast dat in de Verenigde Staten de werkgelegenheid in de zogeheten ‘Third sector’ (de nonprofit sector) sinds 1970 sneller is gegroeid dan in het bedrijfsleven en de overheid. Het interessante dat hij signaleert is dat “the nonprofit sector is beginning to tackle social problems that used to belong to the government, with the kind of innovation and discipline that used to belong to business”. Sociale problemen aanpakken met businessplannen en met groei-ambities. In Amerika wordt de groei mogelijk gemaakt door weldoeners en private fondsen, in de Nederlandse situatie zal het veel meer met collectieve financiering moeten. Maar onder meer de Thomashuizen, Buurtzorg Nederland en de Weekendschool laten zien dat het kan en dat het zeer verfrissend is voor de publieke sector.[4] Om zo’n levendige publieke sector te krijgen is het wel nodig dat nieuwe toetreders makkelijk toegang hebben tot de stelsels van publieke dienstverlening en dat er meer ruimte komt voor private financiering.

Met een levendige publieke sector richt de overheid zich vooral op het beschermen van zwakke belangen, op het voorkomen dat burgers die niet voor zich zelf kunnen opkomen buiten de boot vallen. Dat zijn uitkomsten die de staat wil vermijden. En een belangrijke taak voor de overheid is ervoor te zorgen dat er betrouwbare informatie is over de prestaties en het functioneren van maatschappelijke dienstverleners, zodat ze scherp gehouden worden op hun maatschappelijke rol door (groepen van) burgers, door andere maatschappelijke organisaties en door bedrijven.

BEWAKEN VAN HET ‘ONVERDRAAGLIJKE’

Voor de verzorgingsstaat in ruime zin geldt nog sterker dat de staat zich moet beperken tot het vastleggen en bewaken van wat “onverdraaglijk” is, zoals de Bulgaars-Franse filosoof Tororov het noemt.[5] Todorov introduceert deze regel in een beschouwing over de pluraliteit van culturen in de westerse samenleving. Hij pleit voor openheid, zonder dat we alles hoeven te accepteren. Maar deze regel kan ook prima dienen om de uitdijende verzorgingsstaat te disciplineren. De staat legt zich bijvoorbeeld in het emancipatiebeleid toe op het vastleggen van rechten en vermijden van discriminatie, in plaats van op het bevorderen van acceptatie. Dat laatste is typisch een doelstelling voor maatschappelijke organisaties, die zich daarvoor met private middelen inzetten. Een vergelijkbare redenering is te gebruiken als het om radicalisering gaat. De staat is er niet om de ‘hearts & minds’ te winnen, maar om ongewenst gedrag te corrigeren. De ‘hearts & minds’ zijn typisch een zaak van maatschappelijke instituties.

Voor dit alles is het nodig dat publiek gefinancierde organisaties zich manifesteren als maatschappelijke instituties in plaats van als uitvoerders van de overheid. En dat er ruimte komt in de publieke sector voor non-profit initiatieven. Noch bemoeienis van de staat, noch organisatie volgens marktprincipes versterken maatschappelijke instituties. Dat vergt een afhoudende staat en een politiek van zelfbeheersing. Een politiek die niet de overheid mobiliseert om gunsten en maatschappelijke diensten aan burgers te leveren, maar die burgers mobiliseert om zich in te zetten voor maatschappelijke doelen. ■

EINDNOTEN

1. Tjeenk Willink, H., De raad in de staat. Algemene beschouwingen. In: *Jaarverslag 2009*. Den Haag: Raad van State 2010, p.19.
2. Voor een uitgebreidere beschrijving zie bijvoorbeeld *RMO, Verschil maken. Eigen verantwoordelijkheid na de verzorgingsstaat.* Amsterdam: SWP 2006 en het eerder aangehaalde *Jaarverslag van de Raad van State.*
3. Penn, M.J., Microtrends. *Surprising tales of the way we live today.* London; Penguin books 2008.
4. http://www.thomashuizen.nl/; http://www.buurtzorgnederland.com/; http://www.imcweekendschool.nl/
5. Somers, M., ‘Stug redelijk blijven, dat werkt’. Filosoof Tzvetan Todorov over tolerantie en provocatie in het integratiedebat. In: *NRC-Handelsblad*, 24-12-2009.

Vrijheid in gebondenheid

COHEN EN KENNEDY OVER BURGERSCHAP, RELIGIE EN RECHTSSTAAT

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Het zou zo maar kunnen dat na de komende verkiezingen de PvdA de grootste partij van Nederland is en Job Cohen premier van Nederland gaat worden. Wat is zijn visie? Met *Binden* legt hij zijn kaarten op tafel. Vrijheid is een kernthema, maar hij benadrukt dat die juist nu beperking behoeft. Cohen probeert uitwassen te bestrijden zonder de schijn te wekken de 'verworvenheden' uit de jaren '60 op het spel te zetten. Ook ten aanzien van religie manoeuvreert hij voorzichtig. Hij wijst op het nut van religie, maar stelt ook uitdrukkelijk: "Zelf heb ik niets met geloof." Hoe wil hij de boel bij elkaar houden?

DE RECHTSSTAAT BINDT

Wat opvalt in deze bundel lezingen is dat Cohen voortdurend waarden van de Verlichting en de jaren zestig – autonomie, secularisering, individualisering – waardeert, maar tegelijkertijd constateert dat ze zijn doorgeslagen en vervelende neveneffecten vertonen. Voorbeeld: individualisering was bevrijdend, maar Nederland is nu wel "los zand" (14) en er is nauwelijks meer sociale controle. We moeten daarom opnieuw nadenken over gemeenschap, over waarden en normen. Cohen neemt daarbij de democratische rechtsstaat als uitgangspunt. Die bindt ons en biedt de ondergrens. Gedogen is daarbij verleden tijd; het gaat om handhaven en toezicht, duidelijke grenzen stellen. "Dan maak je het speelveld duidelijker."(15)

Maar hoe duidelijk is Cohen? Over drugsbeleid zegt hij dat het veel heeft opgeleverd (namelijk minder slachtoffers), maar dat de industrie in criminele handen terecht is gekomen. "Dat heeft een verwoes-

tend effect op het klimaat in stad en land. Dat is lang niet gezien, net zoals men niet gezien heeft dat legale prostitutie bepaald geen eind heeft gemaakt aan uitbuiting en vrouwenhandel."(17) Vervolgens: "Het is niet de bedoeling dat het Red Light District om zeep geholpen wordt, maar het moet wel passen in onze samenleving." Een beetje "naïef", geeft hij toe: "Natuurlijk, het is een wensgedachte wanneer je denkt dat prostitutie voor iedereen ooit een vrije, individuele keuze zal zijn."(18) Kortom, duidelijk is niet zo duidelijk. Er blijkt toch een schemerzone als grenzen gesteld moeten worden.

RUIMTE VOOR VERSCHIL: COHEN VS. PVDA

Binnen het speelveld van de rechtsstaat krijgt iedereen de ruimte, aldus Cohen. Democratie moet worden ingeperkt door de rechtsstaat, die juist minderheden beschermt. Een belangrijke en terechte notie, lijkt mij. Meer gemeenschap dan deze rechtsstaat biedt, moeten we misschien niet verlangen. Zeker nu er voor het eerst in Nederland een meerderheid is, namelijk een blanke, seculiere. Cohen doet een beroep op het verantwoordelijkheidsbesef van die meerderheid om anderen daadwerkelijk de ruimte te laten (79). Verderop zegt hij: "Het nieuwe, ongeschreven principe van integratie dat bovendien nogal eens trekjes wil krijgen van assimilatie, gaat niet boven de in onze Grondwet neergelegde vrijheid van godsdienst en vrijheid van onderwijs."(196) Cohen wijst op het verlies (sinds de jaren zeventig) van het vermogen om met verschillen om te kunnen gaan. Deze kritiek op de gelijkheidsideologie is lovenswaardig, maar helaas is het Cohen niet gelukt deze lijn door te zetten in het PvdA-verkiezingsprogramma (zie bijvoorbeeld de acceptatieplicht van scholen). Cohen benadrukt dus ruimte voor religieuze verscheidenheid. Als pragmaticus en realist ziet hij dat wereldwijd godsdiensten (met name het christendom) groeien, en dat dat ook in zijn stad kan gebeuren. Hij ziet dat religie een dynamische kracht is die 'werkt' voor haar gelovigen – iets wat Cohen niet "gelukkig" maakt. Maar waarom eigenlijk niet?

BINDING ZONDER BEZIELING

Bovendien: secularisatie leidde tot een "vacuüm op het gebied van het uitdragen en overbrengen van waarden en normen – traditioneel het domein van kerk en geloof. Tot nu toe is geen enkele andere instantie of autoriteit erin geslaagd om dit vacuüm op te vullen."(38) Religie kan helpen de boel bij elkaar te houden. 'Religare' duidt niet voor niets op verbinding. Dat geldt vooral binnen een religie, maar ook daarbuiten, als bijvoorbeeld kerkleden actief zijn in hun wijk.

Waar staat de PvdA zelf? Het Beginselmanifest houdt het op een 'vrijzinnige moraal', maar wat die precies inhoudt wordt niet verder uitgewerkt. Loze woorden, vreest Cohen daarom. Uitwerking is echter wel nodig, want juist bij de grote vraagstukken – zoals milieu, armoede, en vrijheid – hebben we een moreel kompas nodig. En dat mist nu juist bij de PvdA, zegt hij zelf. Begrippen als gerechtigheid en solidariteit, afhankelijkheid en dankbaarheid hebben alle "religieuze connotaties", niet vreemd dus om die weer eens te bestuderen. (202)

Cohen vindt dat tegelijk maar moeilijk. Hij gaat uit van de Verlichting – benadrukt hij keer op keer - en de seculiere staat. Maar dat is te mager, vindt hij

James C. Kennedy
Bezielende verbanden
Gedachten over religie, politiek en maatschappij in het moderne Nederland
2010
Amsterdam: Bert Bakker
300 p.

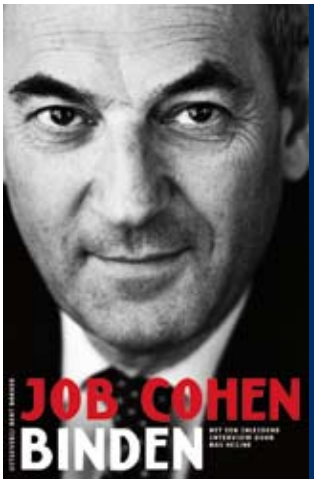

Job Cohen
Binden
2010
Amsterdam: Bert Bakker
253 p.

zelf ook. “Intellectuelen verwijzen (…) graag naar de Verlichting, (…) maar in de praktijk komt dat eerder neer op een opsomming van vrijheden, dan op enige verantwoordelijkheid, grondplichten of gedragsregels, waar ook anderen houvast aan zouden kunnen hebben.”(41) Binding zonder bezieling.

OVERHEID EN BURGERSCHAP; KENNEDY

Naar goedlinkse gewoonte kijkt Cohen voor oplossingen vooral naar de overheid. Die moet concepten van burgerschap ontwikkelen. Burgerschap is niets anders dan “vertrouwen in elkaar als burgers van dezelfde gemeenschap: dorp, stad of land.” Centraal daarbij staat dat we ons houden aan de wet, maar ook betrokkenheid tonen bij de publieke zaak, actief zijn in de civil society, ons houden aan fatsoensnormen.
Iemand die minder van de overheid verwacht en juist meer van de burger is James Kennedy. Als echte Amerikaan benadrukt hij de kracht van individu en samenleving. Bij burgerschap gaat het niet alleen over plichten, maar ook over rechten. In *Bezielende verbanden* toont hij zich een relatieve buitenstaander die met een verfrissende blik heden en verleden weet te verbinden. Hij heeft veel waardering en aandacht voor christendom en kerk, maar combineert dat met sympathie voor het recente ‘progressieve’ verleden. Tegelijk beklemtoont hij dat in Nederland de elite wel heel makkelijk meeging met de ontwikkelingen vanaf de jaren ‘60. Met een retoriek van vernieuwing werden veel culturele ontwikkelingen toegestaan of bevorderd. Men sprak van ‘onvermijdelijke ontwikkelingen’, ‘de tijdgeest’ en ‘de eisen van de tijd’. Kortom, een onpersoonlijke macht die vooruitgang nodig maakte en ervoor zorgde dat niemand verantwoordelijk was.

VRIJHEID ALS WORSTELING

Net als Cohen bepleit Kennedy veel ruimte voor religie. Hij heeft een voorliefde voor diversiteit. “Niet alleen pragmatische overtuigingen, maar ook godsdienstige motieven dreven veel Nederlanders ertoe om andersdenkenden te herkennen als schepselen Gods. Ondanks de belangrijke verschillen van inzicht en geloof, waren zij ervan overtuigd dat zij anderen vriendelijk moesten bejegenen.”(38) Die ruimte voor verscheidenheid staat nu op het spel. Kennedy vreest een progressieve meerderheidscultuur die haar waarden oplegt aan de rest en zelf tolerantie gaat definiëren (227). Hij hoopt dat Nederland zich zal laten inspireren door het eigen erfgoed. En, enigszins geheimzinnig: “Nieuwe inspiratie voor tolerantie is niet te vinden in het centrum van de Nederlandse samenleving, maar in de marges.”(235) Vrijheid is een voortdurende worsteling, iets dat je samen maakt (243).

ORDE EN EENSTEMMIGHEID

Nederland lijkt vrijheidslievend en libertijns, maar er is veel behoefte aan orde en begrenzing, valt hem als Amerikaan op. De politieke elite wil graag vooruitgang, maar weet zich daarbij geen raad met de burger. Goed bestuur is het belangrijkst, men wil geen gekrakeel. Een goed politiek systeem is belangrijker dan het uitvoeren van de wil van de burger (183). Politici moeten echter leren een kritische en opbouwende dialoog aan te gaan met het volk (19). Dat vindt Nederland echter moeilijk: zelfs bij de WMO hinkt de overheid op twee gedachten en durft de overheid niet echt verantwoordelijkheden over te dragen aan burgers (272). De overheid vertrouwt de gewone man niet helemaal en dit houdt de kloof tussen elite en burger in stand. “Het Nederlandse politieke systeem is gebaseerd op een hoog niveau van vertrouwen, met één uitzondering: het predemocratische principe dat het volk niet teveel macht moet krijgen.”(205) Kennedy vindt dat de politicus zich meer moet beschouwen als burger, iemand die in dienst van de samenleving staat. Maar hij moet tegelijk wel iemand zijn met duidelijke principes en ideologische herkenbaarheid alsmede een optimistischer zelfbeeld (195). Dat is belangrijker dan allerlei overhaaste institutionele vernieuwingen.

TOT SLOT

Kennedy biedt Cohen zo enkele correcties. Allereerst met zijn nadruk op een sterke burger en een vrije samenleving, maar ook met zijn positievere kijk op het christelijke verleden (en heden!) van Nederland. Waar Cohen sterk inzet op Verlichting en seculiere vrijzinnigheid, steekt Kennedy een spade dieper als het gaat om de verworteling van onze rechtsstaat. Nederland bevindt zich in “beslissende jaren”, aldus Kennedy (22). In deze fase heeft Nederland meer behoefte aan verstandige opiniemakers dan aan populistisch gekrakeel. En in tijden van vervreemding en crisis is goed bestuur, met oog voor principiële verscheidenheid, geen overbodige luxe om de boel bij elkaar te houden. ■

Column Vrijheid

TIM VREUGDENHIL, PREDIKANT STADSHARTKERK (AMSTELVEEN) EN AMSTELGEMEENTE (AMSTERDAM)

Het is volgens het Nieuwe Testament kenmerkend voor christenen dat zij vrije mensen zijn. Vrijheid doortrekt alle nieuwtestamentische brieven. Mensen moeten weten dat zij niet langer slaven zijn. Je bent tot vrijheid geroepen, dat is je bestemming. Vrij zijn van zorgen. Vrij van angsten. Vrij van druk en van onzekerheid. De bijbel doelt op een innerlijke vrijheid – veel van de eerste christenen waren immers slaven of vrij geboren maar in gevangenschap gestorven. Die innerlijke vrijheid is echter geen vlucht voor de realiteit, integendeel. De kern van het evangelie is dat innerlijke vrijheid helpt tegen alles wat het leven moeilijk en soms nauwelijks te verdragen maakt.

SLAVEN VAN JEZUS

Hoeveel mensen in Nederland zouden er vandaag de dag bij 'vrijheid' aan christenen denken? Ik vermoed bijzonder weinig. Vrijheid is een politiek begrip geworden, met hier en daar een filosofische discussie. Dat God mensen vrij wil maken, weet niemand meer. Het christelijke vrijheidsidee verdraagt zich ook slecht met het moderne verlangen naar vrijheid boven iedere grens en elke binding. Een geloof dat mensen definieert als 'slaven van Jezus' moet dan wel afstotend werken. Bijna iedereen die afscheid neemt van kerk en geloof doet dat mede vanwege een gevoel van onvrijheid: 'Ik kon of mocht mezelf niet zijn.' Wie zich wel christen noemt, laat zich zomaar meeslepen. Kun je aan jezelf uitleggen waarom en waarin jouw geloof je nu zo 'vrij' zou maken? De ervaring van christenen is vaak anders – of ze dat nu van zichzelf eerlijk mogen toegeven of niet. Wie de vrijheid wel ervaart – en die mensen zijn er gelukkig ook – kan trouwens alles aan, binnen of buiten de christelijke wereld.

ARTIKEL 1 GRONDWET ALS STEMADVIES

Hoe zou Nederland er uit zien als meer mensen innerlijke vrijheid zouden kennen? Hoe zou ons land er uit zien als regering en parlement overwegend uit zulke mensen zouden bestaan? Raden? Partijen? Stel dat artikel 1 van de Grondwet zou luiden: wij zijn geroepen om vrij te zijn. We misbruiken die vrijheid niet om onze eigen verlangens te bevredigen, maar we dienen elkaar in de liefde. (*Galaten 5,13*). Dat is in ieder geval een zin die klinkt als een klok, die duidelijker is dan veel hedendaags gemompel over vrijheid die 'kostbaar' is en om 'verantwoordelijkheid' vraagt.

Artikel 1 van onze Grondwet luidt anders. Geen nood. Je kunt diezelfde woorden beluisteren als een stemadvies. Vrijheid begint bij jou. Wat als jij je democratisch recht zo gebruikt dat niet meteen al jouw verlangens worden vervuld, maar dat de samenleving groeit in onderlinge liefde en hulp? Christenen hebben geen betere ideeën over vrijheid dan anderen. Zij gaan wel verder in het verinnerlijken van vrijheid. Toen Luther ooit 'de vrijheid van een christenmens' definieerde, schreef hij dat een christen werkelijk vrij is en aan niemand onderworpen en dat een christen gebonden is aan allen en in die zin ieders slaaf. En dat beide tegelijkertijd. De simpele stemwijzer bij deze theorie staat ook in de Galatenbrief en bestaat in één eenvoudige vraag: probeer je wel eens mensen te behagen? Ja/nee? Dan ben je nog geen/wel een dienaar van Christus. (*Galaten 1,10*)

ChristenUnie: vóór weten

DOOR ALBERT JOOSSE

Christelijke houdingen ten opzichte van de wetenschap zijn veelal minstens ongemakkelijk te noemen. Ze stempelen ook de terughoudendheid die de ChristenUnie toont in het nastreven van wetenschap als maatschappelijk doel. Dit heeft zowel historische als sociologische gronden, waarvan ik er enkele zal bespreken. Belangrijker is het echter om te zien dat de ChristenUnie uitmuntende redenen heeft om wetenschappelijk onderwijs en onderzoek als groot goed te zien, een top-drie-plaats op prioriteitenlijstjes waard.

IDENTITEIT VOOR KWALITEIT?

Ironisch genoeg heeft een voorvader van de ChristenUnie een universiteit gesticht. Geen centimeter die niet onder de beheersing van Christus valt, zei Abraham Kuyper, en daarom moet ook het wetenschappelijke veld gekerstend worden, waar het niet al christelijk is. De ironie droogt op zodra we ons realiseren dat zijn 'Vrije' Universiteit bedoeld was als – in wezen – een door een particuliere zuil gefinancierde particuliere club die particuliere visies nastreefde. Niets dan lof past de toewijding aan wetenschap die leden van die particuliere zuil toonden, wanneer de collectant de dubbeltjes van bakker en slager inzamelde om 'onze studenten' te kunnen laten studeren. Niettemin is een particuliere universiteit een contradictio in terminis. Al bestaat ze niet meer, de Kuyperiaanse Vrije Universiteit is illustratief voor het najagen van identiteit boven kwaliteit dat deel is van de erfenis van de ChristenUnie.

Leg ChristenUnie-stemmers aan een machine die emoties registreert, en confronteer hen vervolgens met de woorden 'onderwijs' en 'wetenschap'; bij het eerste zal de machine rood uitslaan van passie, bij het tweede blijft zij onderkoeld, of wordt zij misschien geel van schrik. Het recht op religieus bepaald maar staatsbetaald onderwijs is het sjibbolet van de Nederlandse christelijke politiek; voor toponderwijs en -onderzoek is weinig aandacht. Een onverbloemende verkiezingsslogan van de ChristenUnie zou stellen: 'Identiteit vóór kwaliteit'. (Dat ik over de ChristenUnie-stemmers spreek moet overigens duidelijk maken dat wat ik hier stel niet is bedoeld als kritiek op de fracties van de partij, maar als commentaar op de in de achterban heersende cultuur.)

WANTROUWEN TEGEN WETENSCHAP

De particuliere groep van Kuyper had echter niet alleen particuliere opvattingen, maar was ook veelal een lagere middenklasse met wat men noemt een gezonde dosis wantrouwen tegen de elitaire wetenschap. Tegenwoordig wordt dat in stand gehouden of versterkt door soortgelijke ideeën bij een deel van het rechtse christelijke publiek in de Verenigde Staten, ideeën die op een curieuze manier overwaaien naar een deel van christelijk Nederland: wetenschap en de media zijn het domein van links; of nee, een samenzwering zelfs, om de goede christelijke burger een rad voor ogen te draaien.

Voor wie meent te weten hoe de zaak in elkaar zit is het bedreigend als iemand gaat zoeken en uitpluizen. Argumenten van allerlei slag die

‘CHRISTUS NOEMDE ZICH “DE WAARHEID, NIET DE GEWOONTE”, SCHRIJFT TERTULLIANUS. HET CHRISTENDOM IS WEZENLIJK WETENSCHAPSVRIENDELIJK. HET IS CHRISTELIJK EEN PASSIE VOOR DE WAARHEID TE HEBBEN.’

schap

aanvaard of zelfs maar geponeerd worden roepen onrust op. Resultaten van onderzoek dwingen ons anders te denken dan we gewoon waren. En al gauw meent men dat de universiteit wordt bevolkt door mensen van het andere levensbeschouwelijke slag; dat ons het geloof genoegt — buiten de kerk geen ware kennis.

WAARHEID & DE SAMENLEVING

En toch “noemde Christus zich de waarheid, niet de gewoonte”, schrijft Tertullianus. Het christendom is wezenlijk wetenschapsvriendelijk. Het is christelijk een passie voor de waarheid te hebben. En de moeite die het kost om haar te vinden, en het geld, zijn die een christen teveel? Er is in de traditie van de christelijke politiek een toe te juichen inclusivisme. De ChristenUnie en haar voorlopers hebben zich nooit als belangenpartijen gezien. Eén Nederland is er, en één publieke zaak, in hoeveel deelaspecten men die ook opdeelt. Geïmpliceerd is daarmee echter ook dat men voorbij identiteit alléén kijkt, naar de kwaliteit die deze ene publieke zaak uiteindelijk ten goede komt en verder brengt. Wetenschap is niet een neutrale factor die een samenleving naar believen wel of niet in haar totaalpakket kan opnemen, met daarbij nog een vrije keus uit graden van ontwikkeling die ze bereid is aan de wetenschap binnen haar grenzen toe te staan. De uitstraling van wetenschap op andere samenlevingsvelden is direct en significant. En al wijzen universiteiten over het algemeen de pretentie terug dat ze mensen een algemene ontwikkeling bieden die hen betere mensen, of tenminste burgers, maakt, niettemin zijn academische vaardigheden nog steeds van grote waarde in de burger van een moderne samenleving; analytisch vermogen, een kritische houding, een doelmatige bezinning op de voor elke materie geschikte methode zijn kernkwaliteiten van een academicus, die echter in het publieke leven niet minder essentieel zijn. Dit belang overstijgt de enkele vraag of een academie of school op de juiste levensbeschouwing is gegrondvest.

LEVENSBESCHOUWELIJK DARWINISME

Is er dan geen waarheid in het vermoeden van de provinciale ChristenUnie-stemmer dat de wetenschapper over het algemeen zijn eigen mening als wetenschap presenteert, op tv, in de krant, waar dan ook? Is Dawkins niet een bioloog? Toegegeven, velen gaan buiten de grenzen van hun discipline; maar daarvoor hoeft men geen levensbeschouwelijk darwinist te zijn. Juist echter wanneer de dominante toon in het publieke debat een afgeplat soort levensbeschouwelijk darwinisme is moet men de wetenschappen bevorderen. Een ruimhartige plaats voor reflectie geeft een samenleving namelijk de rust om op meer dan individuele basis zich vragen te stellen over wat nu als algemene waarheid wordt gepresenteerd. Meer wetenschap betekent meer variatie. Juist wie beducht is voor eenvormige seculiere wetenschap (wat men daaronder ook moge verstaan) zou zich geroepen moeten voelen om de diversiteit die vanuit rijkdom tot bloei komt na te streven.

EEN PUBLIEKE TAAK

Nu is er een lijn in het christelijk denken die nauw aansluit bij het ideaal van een kleine overheid. Wetenschap stimuleren, zou men kunnen betogen, hoort bij een staat die is opgeblazen en een teveel aan macht heeft. Macht corrumpeert, en mensen falen. Dit geloof in de feilbaarheid van de mens maakt christenen sceptisch over de maakbaarheid van de samenleving. Veeleer echter dan een verantwoordelijkheid voor het stimuleren

van wetenschap van de overheid af te nemen dringt deze overweging deze haar juist op. Een beslissing die gestoeld is op een bredere kennis van haar omstandigheden heeft meer kans haar doel te treffen dan de beslissing die als enkel maar menselijke inschatting een flinke dosis goed geluk vereist.

Daarenboven is het wetenschappelijk opleiden van burgers en het wetenschappelijk doen van onderzoek een publiek goed van groot belang. Gezonde wetenschap is een doorlopende herbronning van de samenleving. Juist oorspronkelijk onderzoek betaalt zichzelf echter verre van direct terug. De financiering ervan aan het bedrijfsleven overlaten, of zelfs te verwachten dat particulieren zich, al dan niet georganiseerd, waarborg stellen voor het voortbestaan van het wetenschappelijke onderzoek is daarom reine fictie. Dat onze staat modern is betekent óók dat de toegenomen complexiteit van de samenleving zijn weerslag erin vindt dat de staat het coördinatiestelsel is geworden van gemeenschapstaken.

RICHTINGGEVENDE OVERHEID

Een rol voor de overheid als tenminste richtinggevend is lange tijd in ChristenUnie-kringen algemeen aanvaard geweest. Een GPV-voorman betitelde de overheid bijvoorbeeld als hoofd van de openbare burgerlijke samenleving. Men dacht over de overheid als uitvoerder van de zogenaamde cultuuropdracht, de opdracht van God aan Adam in het paradijs om de aarde te onderwerpen en in cultuur te brengen. Onder het mom van een herbezinning op het theocratisch elan van christelijke politiek delen recentere stemmen de staat echter een zeer bescheiden rol toe in de samenleving; de morele waarden van bijbel en christendom behoren door de kerk te worden uitgedragen, terwijl de staat zich moet beperken tot wat noodzakelijk voortvloeit uit principes als het waarborgen van de vrijheid van burgers. Ook in deze ontwikkeling bespeurt men overigens de invloed van anglo-amerikaans denken.
Tegen deze achtergrond is het niet overbodig om te onderstrepen dat een samenleving geen werkbare, gezonde wetenschapsstructuur kan hebben zonder een aangestuurde gemeenschappelijke inspanning om deze te cultiveren. Een wetenschappelijk opgeleide klasse is van groot belang voor het functioneren van de samenleving als geheel. Aan dit belang doet men afbreuk als men het aantal studerende jongeren en het niveau dat zij kunnen behalen verlaagt door hen enerzijds alle kosten van hun studie zelf te laten dragen en anderzijds de kwaliteit van wetenschappelijke opleidingen direct afhankelijk te maken van de gelden die hun 'klanten' inbrengen. Over de toekomst van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek hoeft in een scenario van overheidsindolentie al helemaal niet te worden uitgewijd.

KENNIS VAN MENS & GOD

Het behoort tot de meest inzichtelijke momenten van de christelijke wereldbeschouwing dat de mens als onderkoning de beelddrager is van God; en niet alleen de mens: de hele werkelijkheid is van God vol. Het boek van de natuur, zoals de christelijke traditie het noemt, is er om gelezen te worden. De confessio Belgica beschrijft het zelfs als een bron van kennis over God. Voor een christelijke gemeenschap is het, met andere woorden, een kernfunctie dat ze observeert en minutieus nagaat hoe de stoffelijke werkelijkheid functioneert.

Het is nog belangrijker om de aandacht te richten op de menswetenschappen. Vanuit christelijk perspectief zijn zij van belang omdat de mens het beeld van God vormt. Kennis van God en kennis van onszelf zijn met allerlei banden met elkaar verbonden, betoogt Calvijn. Zo leren inzichten over onszelf ons God kennen. En het is een piëtistische dwaling dat slechts het geweten de mens kennis van zichzelf verschaft. Introspectie is in sommige wetenschappelijke deelgebieden op sommige momenten een prima methode. Maar het reële inzicht dat wij, mensheid, in onszelf hebben verworven via het keur aan andere, verrassend recente, methoden moeten we niet veronachtzamen.

KENNISECONOMIE ALS BANIER

Dit punt verdient om twee redenen extra nadruk. In de eerste plaats is door het succes van de natuurwetenschappen de integriteit van de menswetenschappen in het gedrang gekomen. Zozeer werd de natuurwetenschap een voorbeeld voor menswetenschappers dat zij

‘DE HUIDIGE POLITIEKE OMGANG MET WETENSCHAP GETUIGT VAN KLEINGEESTIGE BAATZUCHT DIE OM INZICHT NIETS GEEFT. CHRISTELIJKE POLITIEK, GEDREVEN DOOR OPENHEID RICHTING HET HOGERE, KAN EEN DERGELIJKE EENZIJDIGHEID ONTSTIJGEN.’

natuurwetenschappelijke methoden overnamen ten koste van de de menswetenschappen eigen methoden. Het resultaat is een verwrongen beeld op het menselijke. En ook in de receptie van wetenschappelijk onderzoek in de maatschappij heeft de natuurwetenschap een dominante stem gehad, zozeer dat vragen die andere disciplines aanbehoren op populaire wijze vaak in natuurwetenschappelijke termen worden beantwoord. Al gauw worden natuurwetenschappelijke theorieën zo het laatste antwoord op levensbeschouwelijke en religieuze vragen. Wie de christelijke wereldbeschouwing in haar volle rijkdom ontvouwd wil zien doet er goed aan om het eigen recht van de mensgerichte wetenschappen te verdedigen en te stimuleren. Dit dient bovendien benadrukt vanwege het politiek spreken over de ‘kenniseconomie’. Het vormen van een hoogtechnologische economie die vruchtbaar maakt wat in de toegepaste wetenschappen wordt ontwikkeld is maatschappelijk en economisch hoogst nastrevenswaardig. Wanneer echter ‘kenniseconomie’ de banier wordt waaronder alle investeringen in wetenschappelijk onderwijs en onderzoek een plaats moeten vinden dan ontstaat een kwalijk zich blindstaren op de toepasbare producten van – alweer – de natuurwetenschap en een misleidend uitgaan van het nut van wetenschap. Wetenschap zoekt geen nut. Rond de opening van zijn katholieke universiteit in Dublin sprak John Henry Newman: “De menselijke geest zit zó in elkaar dat elke soort van kennis, als die dat werkelijk is, zijn eigen beloning vormt.” De huidige politieke omgang met wetenschap getuigt van een kleingeestige baatzucht die om inzicht niets geeft. Christelijke politiek, gedreven door een openheid richting het hogere, zou een dergelijke vlakke eenzijdigheid moeten kunnen ontstijgen.

VOOR DE CHRISTENUNIE

Het is ironie van de geschiedenis dat de godsdienst die is gebaseerd op een onthulling dat God λόγος is zich in een tijd van ongedroomde wetenschappelijke mogelijkheden in het nauw gedrongen en bedreigd zou moeten voelen door een wereld die gericht is op de waarheid. Grote delen van de christelijke wereld voelen zich dan ook niet in het nauw gebracht. Een partij als de ChristenUnie is het aan zichzelf verplicht om eveneens een ontspannen en bijdragende houding aan te nemen jegens de wetenschap. Dat vraagt echter wel om politiek commitment. En waar van allerlei kanten erop wordt aangedrongen dat de ChristenUnie negentiende-eeuwse politieke doelen terzijde moet leggen en zich op een hernieuwd christelijke manier moet verhouden tegenover de ontwikkelingen van de moderne maatschappij, daar is nog eerder een toewijding nodig aan het zoeken en onderzoeken van kennis, waarheid en de λόγος-structuur van deze werkelijkheid. ■

SAMENVATTING

- De ChristenUnie moet zich niet blindstaren op het behoud van identiteitsbepaald onderwijs...
- …maar ook voluit gaan voor wetenschap van hoge kwaliteit.
- Dat is namelijk een onontvreemdbaar deel van de christelijke traditie.

Albert Joosse nam deel aan het fellowsprogramma van het Wetenschappelijk Instituut, in het kader waarvan dit essay werd geschreven. In het dagelijks leven is hij promovendus aan de Universiteit Utrecht.

EINDNOTEN

1. ‘Dominus noster Christus veritatem se, non consuetudinem cognominavit.’ *De virginibus velandis (over het dragen van hoofddoeken door maagden)* I,1, gecit. in *Einführung in das Christentum*, J. Ratzinger (München 2000), p.128.
2. A.J. Verbrugh, *Universeel en Antirevolutionair*, (Groningen 1980) I p.86.
3. Het ‘theocratisch élan’ is een belangrijke aanwezigheid in het werk van Ad de Bruijne, *Levend in Leviathan* (Kampen 2006); een Neo-Lockeaans uitgaan van de vrijheid van individuen is ondanks alles de *bottom line* van Stefan Paas’ beschouwingen, *Vrede stichten – politieke meditaties* (Zoetermeer 2007).
4. in art. 2.
5. ‘Nagenoeg de ganse hoofdinhoud van onze wijsheid … bestaat uit twee delen, de kennis van God en de kennis van onszelf. Maar hoewel deze twee door vele banden onderling verbonden zijn, is het toch niet gemakkelijk te onderscheiden, welke van beide aan de andere voorafgaat en haar uit zichzelf voortbrengt.’ *Institutie*, 1.1 (vert. A. Sizoo, Delft 1949).
6. ‘Such is the constitution of the human mind, that any kind of knowledge, if it be really such, is its own reward.’ *Discourse* V, p. 103 (97 Kerr), *The Idea of a University*, ed. I.T. Kerr (Oxford 1976).

DOOR HERMAN SIETSMA

In 2008 overleed de socioloog J.A.A. van Doorn. Geboren in 1925 moest hij na de Tweede Wereldoorlog als dienstplichtige naar Indonesië; hij promoveerde in 1956 op een organisatiesociologisch onderwerp en werd daarna een productief wetenschapper en publicist, onder andere met zijn klassieker Moderne sociologie (met C.J. Lammers). Een aantal van zijn essays is nu samengebracht onder de titel *Nederlandse democratie, Historische en sociologische waarnemingen*, door Jos de Beus en Piet de Rooy.

Nederlandse democratie

GROTE BREEDTE EN DIEPTE

De bundel is ingedeeld in een vijftal delen over respectievelijk de (internationale) rol van ons land, de periode van de Koude Oorlog, de crisis van de verzoringsstaat, de verhouding tussen kentering en continuïteit in de Nederlandse politiek en een afsluitend deel waarin een balans wordt opgemaakt van de twintigste eeuw.
Het werk van van Doorn is van een grote breedte èn diepte. Talloze onderwerpen uit de nationale en internationale samenleving heeft hij beoordeeld en geanalyseerd. Volgens eigen zeggen is zijn erfenis "een merkwaardig mengelwerk waarin geen vaste lijn te vinden en waarop geen peil te trekken is". Maar een rode draad in zijn werk is wel te ontdekken: het gaat vooral om de relatie tussen (statelijke) organisatie en macht.

TEGEN LINKSE MASSADWANG

In politiek-maatschappelijke zin richtte hij zich aanvankelijk op het vrijzinnige personalisme in de Partij van de Arbeid, maar vanaf de jaren zeventig – over het kabinet Den Uyl was hij zeer negatief - nam hij hiervan afstand. De revolte van de jaren zestig had hij aan den lijve ervaren in het academische milieu en ze deed hem denken aan die andere revolte van de jaren dertig in Duitsland. Hij moest er niets van hebben en ervoer de linkse massadwang aan de universiteiten als onwaarachtig en gevaarlijk.Voor het socialisme behield hij overigens een bijzondere fascinatie, omdat deze stroming volgens hem de belangrijkste ideologie is geweest in de ontwikkeling en legitimering van de volksvertegenwoordiging en politieke instituties.

Hij werd conservatief; niet uit reactie op een onverwerkt links verleden -laat staan in de zin van de neo-conservatieven zoals die rond 2000 opkwamen- maar als authentiek antwoord op de kwetsbaarheid van de menselijke beschaving. Prudentie in plaats van revolutie, de nadruk op kwetsbaarheid van de democratie in plaats van de maakbaarheid, en respect voor traditie en instituties in plaats van minachting ervan. Dat deze invalshoek niet leidde tot conformisme aan de macht blijkt uit zijn vroegtijdige aandacht voor kwetsbare groepen zoals de Palestijnen en de zwarte jeugd van Zuid-Afrika.

Een drietal lijnen in zijn werk zijn nauw verbonden met zijn eigen geschiedenis:
*zijn ervaringen in Indonesië en de naweeën van de politionele acties, die hem gereserveerd deden staan tegenover internationale interventie in gewapende conflicten;
*de culturele revolutie van de jaren zestig, die hem uiteindelijk tot herwaardering van de staatsonthouding en het conservatisme bracht;
*zijn afkeer van de linkse greep op de samenleving die hij in de crisis van de verzorgingsstaat analyseerde.

De breedte van het werk van van Doorn dwingt in een bespreking tot beperking. Ik stip enkele thema's uit zijn werk aan.

CONSERVATIEF

Nederland ontbeert, anders dan andere Europese landen, een herkenbare partijpolitieke conservatieve stroming. De kwalificatie 'conservatief' heeft bij ons ook nog steeds een negatieve connotatie; wie wil nu niet 'vooruit'? Van Doorn durfde zich evenwel conservatief te noemen in een tijd dat deze negatieve uitstraling nog sterker gold dan vandaag. Van Doorn noemt het conservatisme, waartoe hij zich rekende, een directe reactie op de geest van de Verlichting. De kern van het conservatisme, zo stelt hij, is zeker niet behoudzucht; dat is slechts een leeg begrip. Conservatisme stelt continuïteit boven discontinuïteit, realiteit boven idealen, het gegroeide boven de constructie, het concrete boven het abstracte en de levenservaring boven de school. Conservatisme wil uitgaan van de stelling dat mens en maatschappij imperfect zijn en niet maakbaar zijn door perfectionering.

GEZONDE SCEPSIS

We herkennen hier de gezonde scepsis die ook de christelijke politiek kenmerkt. Anti-revolutionaire politiek is vanouds gericht geweest tegen de geest van de revolutie, zoals die uit de Verlichting was geboren en via staatsmacht een omkering in de maatschappij bewerkstelligde. Antirevolutionaire politiek was geen restauratieve of contrarevolutionaire politiek, in die zin dat slechts een terugkeer naar voor-revolutionaire tijden inclusief hun machts- en bezitsverhoudingen werd nagestreefd. (Toegegeven moet wel worden dat sommige antirevolutionairen daarin duidelijker en consequenter hadden kunnen zijn – ik denk hier aan bepaalde aspecten in het vroegere werk van de grote Groen van Prinsterer waarin de invloed van Von Haller zichtbaar was, aan de gevolgen van de organische visie van Abraham Kuyper en aan volgelingen zoals Fabius en anderen.) Maar met respect herinner ik me de manier waarop A.J. Verbrugh de organische visie van Kuyper hekelde die, naar zijn zeggen, het risico liep dat de overheid "belangstellend observeerde wat er aan het groeien was", in plaats dat ze zelf haar verantwoordelijkheid nam. De kern van het antirevolutionaire denken is namelijk de strijd tegen wetteloosheid en materialisme, niet behoud van het bestaande.

CHRISTELIJKE POLITIEK IS NIET CONSERVATIEF

Vanuit de christelijke en antirevolutionaire politiek wordt de maakbaarheid van de samenleving in sociale en sociaal-economische zin evenzeer bestreden als door de conservatief. Ze erkent immers de eigen vrijheidssfeer van de burgers. Maar antirevolutionaire politiek is geen conservatieve politiek, omdat ze naast de nadruk op het beproefde

en gegroeide een krachtiger dynamische ambitie heeft. De maatschappelijke en economische orde zijn voor de christen-politicus niet maatgevend omdat ze bestaan, maar slechts voorzover ze ruimte geven aan de kernfunctie van de overheid, namelijk het beschermen van burgers, het in staat stellen van de burgers om aan hun roeping te beantwoorden en om zelf als dienares Gods ook in het publieke domein de Schepper te eren. En als het bijvoorbeeld gaat om het domein van de collectieve ethiek –zoals de staat die vastlegt in wetgeving- kan de christenpoliticus van vandaag bij uitstek progressief genoemd worden, omdat hoger gegrepen wordt dan de meetlat van de huidige ethische en wettelijke normen.

LIBERAAL

Naar eigen zeggen is van Doorn nimmer lid geweest van een politieke partij. Toch valt goed te begrijpen waarom hij, met zijn ervaringen met en visie op de revolte van de jaren zestig –hij noemt het de "ontaarding van het solide, burgerlijke socialisme van gisteren in een agressief utopisme van vandaag" - zich vooral thuis voelde in de liberale staatsopvatting.

Interessant in dit verband is het essay Schets van de Nederlandse politieke traditie (1996), dat hij schreef met de Beus en de Rooij. Hierin worden overeenkomsten tussen de drie grote politieke stromingen beschreven: het liberalisme, het socialisme en de confessionele stroming. Van Doorn hecht terecht grote betekenis aan de betekenis van de zuilen die het Nederlandse politieke systeem fundeerden, al is zijn Verzuiling: een eigentijds systeem van sociale controle (uit 1956) duidelijk over de (potentieel) verstarrende werking die van gebureaucratiseerde verzuilde instituties kan uitgaan. Een opmerkelijk scherpe en vroegtijdige waarneming van een verschijnsel dat pas enkele decennia later breed als probleem is geagendeerd!

Nederlandse democratie, historische en sociologische waarnemingen
J.A.A. van Doorn
576 pagina's
ISBN 978 90 5330 609 3.
Ramsj € 7,90

Hij toont aan dat het Nederlandse liberalisme in het algemeen uitging van de idealen van de Verlichting en de Franse Revolutie, al was Thorbecke meer Duits dan Frans georiënteerd. Mede daardoor was hij, net zoals het Nederlandse negentiende-eeuwse liberalisme, meer gericht op het organische in de staat dan op het atomistische en radicaal-individuele van de Franse Verlichting, al houdt Thorbecke afstand tot de romantische gemeenschapsidee van de Duitse staatsfilosofie van de negentiende eeuw.

BELAST VERLEDEN

Indrukwekkend vind ik het essay Belast verleden, dat gaat over de verwerking van de nationale oorlogstrauma's uit Duitse en Indonesische tijd. Het bevat een spannende benadering van de rol van de moraal in retroperspectief. In welke mate mag de rol van betrokkenen in een crisis beoordeeld worden met de kennis van vandaag? Kan geschiedbeschouwing samengaan met moraal? In welke mate kan de beleving van het verleden dienen als les voor de toekomst?
De vraag kan worden uitgebreid: naast het oorlogsverleden is er de nationale achttiende- en negentiende-eeuwse hypotheek van de slavernij, het kolonialisme en het imperialisme. Van Doorn wijst op het gevaar van morele arrogantie en –verrassend- ook op de bijbelse waarheid dat in ons allen een potentiële moordenaar schuilgaat omdat de mens een zwakke en zondige creatuur is, tot het kwade geneigd.
Deze waarheid geldt alle mensen. Want hoeveel goeds er te zeggen is van de inspiratie die christenen hebben ontleend aan hun geloof in de strijd tegen onrecht en geweld, velen zijn er ook onder hen geweest die geen weerstand hebben geboden aan de verleiding tot illegitieme machtsuitoefening tijdens het kolonialisme, bij de militaire excessen in Indië, in de apartheidspolitiek.
De waarschuwing die uit dit essay oprijst is dat nationale ambities om rechtvaardigheid te planten door middel van interventies getemperd moeten worden.

‘VAN DOORN’S STELLING DAT DE VERZAKELIJKING VAN HET POLITIEKE BEDRIJF ZAL DOORGAAN EN DAT EEN EVENTUELE RECONSTRUCTIE VAN PARTIJIDEOLOGIEËN ALTIJD EEN ZEKERE KUNSTMATIGHEID ZAL AFSTRALEN HOEFT NIET TE WORDEN GEDEELD.’

VERDRAAGZAAMHEID ALS TACTISCH INSTRUMENT

Bij beoordeling van de vreedzame veelkleurigheid in De Nederlandse samenleving (1996) bespreken van Doorn c.s. het begrip ‘verdraagzaamheid’, een begrip dat na de politieke moorden van de jaren erna in betekenis alleen maar is toegenomen. De stelling is dat verdraagzaamheid geen innerlijke deugd is maar een omgangsregel. Verdraagzaamheid, tolerantie, impliceert immers dat er een dominante opvatting of cultuur is van waaruit een afwijkende opvatting of cultuur wordt toegelaten, ‘verdragen’. Verdraagzaamheid is zo een tactisch instrument ter verzekering van de vrede.

In feite is de verzuiling van deze tolerantie een voorbeeld; men accepteert niet per definitie de gelijkwaardigheid van de ambitie van de ander, maar is bereid via de zuilen tot pacificatie te komen. Aangegeven wordt dat de verdraagzaamheid pas eindigen mag waar politieke partijen de democratie, de verdraagzaamheid, zouden willen gebruiken om de democatie zelf te vernietigen. Het is een interessante observatie in een tijd dat onverdraagzaamheid jegens een kleine christelijke partij wordt gedemonstreerd, ook waar die zich in alle opzichten voegt in bestaande democratische instituties en praktijken.

TOEKOMST DER DEMOCRATIE

In Het democratisch tekort (2002) wijst Van Doorn op de paradox van het onbehagen bij burgers over politiek en bestuur enerzijds en het gebrek aan politieke betrokkenheid anderzijds. Ontzuiling, ontkerkelijking, ont-ideologisering hebben geleid tot de situatie waarin de burger toeschouwer is geworden, waarbij hij tegelijkertijd wel kwaliteit eist van het politieke bestuur. Verzelfstandiging van overheidstaken en onafhankelijke toezichthouders leiden tot verspreiding van de staatsmacht. Minder dan representatie krijgt de verantwoording de volle nadruk; personalisering en mediagebruik completeren de transitie.

Van Doorn betoogt dat deze ontwikkeling niet zozeer een legitimiteits- als wel een effectiviteitsvraag raakt. Het huidige postmoderne klimaat vraagt niet om grote verhalen, bijvoorbeeld over meer marktwerking, maar wil simpelweg dat er effectieve en efficiënte oplossingen komen.

Die stelling kan echter betwijfeld worden; de nadruk op effectiviteit kan het vacuüm van politieke articulatie mijns inziens niet compenseren. Politiek is slechts ten dele een dienstverlenend bedrijf, maar ook en vooral positionering ten opzichte van waarden.
De Raad voor het Openbaar bestuur concludeert in zijn recente advies *Vertrouwen op democratie* niet voor niets dat er krachtig geïnvesteerd moet worden in vernieuwing van ons politieke systeem.

SCHRAAL

Na lezing van deze bloemlezing uit het oeuvre van van Doorn resteert respect voor zijn veelzijdigheid en vooruitziende blik. Hij toont zich een volbloed democraat en een gepassioneerd beschermer van rechten van minderheden. Maar zijn stelling dat de verzakelijking van het politieke bedrijf zal doorgaan en dat een eventuele reconstructie van partijideologieën altijd een zekere kunstmatigheid zal afstralen hoeft niet te worden gedeeld. Illustratief hiervoor is de hedendaagse kritiek op de verschillende partijprogramma’s, namelijk dat een hoofdstuk met het partijpolitieke kompas ontbreekt. De boodschappenlijstjes zijn er, maar waarheen moet het met de Nederlandse samenleving?

De oude ARP-senator Anema vertelt in *Bezinning en bezieling* (1946) dat hij in Weimar de erfenis van de door hem zeer bewonderde Goethe herdacht. Goethe had alles bereikt wat in menselijke zin bereikt kan worden, maar Anema realiseerde zich ineens dat hij uitsluitend in het seculiere had geëxcelleerd.

Zo is de erfenis van het liberaal-conservatisme, hoe bruikbaar veelal in praktisch opzicht, niet specifiek inspirerend voor wie een vast richtsnoer zoekt voor de democratie van morgen. Politici en overheden doen zichzelf tekort als ze in het publieke domein het doel van de wereldgeschiedenis, dat in handen is van de Schepper van hemel en aarde, geen plaats geven. In die zin is de conclusie van Van Doorn dat de overheid slechts de “aard en ontwikkeling van het maatschappelijk bestel weerspiegelt” te schraal voor een werkelijk inspirerende democratie. ■

Herman Sietsma is hoofdredacteur van DenkWijzer.

ChristenUnie brengt staatshuishoudboekje op orde

DOOR PIETER GRINWIS EN JACOB POT

Hoe komen we de financiële crisis en economische malaise te boven, hoe krijgen we de overheidsfinanciën weer in het gareel en hoe doen we dat op een christelijk-sociale en dus ook duurzame wijze? Deze vragen stonden centraal bij de financiële onderbouwing van het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie.

DE OPGAVE

Allereerst roepen we in herinnering voor welke opgave ons land staat. Hoewel de economie voorzichtig herstelt van de enorme klappen die ze heeft gekregen, staan overheid en samenleving voor de grote uitdaging de gaten, die als gevolg van de kredietcrisis zijn geslagen, te dichten: gestegen werkloosheid, een recordaantal faillissementen en flink uit het lood geslagen overheidsfinanciën. De staatsschuldteller staat inmiddels op bijna 70% van het BBP (bruto binnenlands product), in 2015 zal het financieringstekort bij ongewijzigd beleid nog zo'n 2,9% van het BBP bedragen en het houdbaarheidstekort is onder invloed van de slechte budgettaire uitgangspositie en de toenemende levensverwachting opgelopen tot 4,5% van het BBP (ca. € 29 miljard). Als nu niet wordt ingegrepen in de staatshuishouding zal de schuldenberg blijven groeien en wordt de rekening bij jongere en toekomstige generaties gelegd. Niets doen is dus geen optie.

EEN CHRISTELIJK-SOCIAAL ANTWOORD

Het kader waarbinnen we deze opgave tegemoet treden is de christelijk-sociale samenlevingsvisie van de ChristenUnie, zoals in het vorige nummer van *Denkwijzer* was te lezen.[1] Gezondmaking van het staatshuishoudboekje gaat bij de ChristenUnie hand in hand met investeren in vertrouwen tussen overheid en samenleving. Dat betekent dat we niet alleen komen met bezuinigingen, maar ook investeren in gezonde gezinnen, veilige wijken, goed onderwijs, informele zorg en duurzaamheid; en waar nodig voeren we hervormingen door: op de woningmarkt, in de zorg en bij de pensioenen. Het is de komende jaren de kunst de overheid slanker en slimmer te maken; tegelijkertijd dient zij een schild voor de zwakken te blijven.

16 MILJARD

Bij de presentatie van het verkiezingsprogramma op 6 april heeft de ChristenUnie naar buiten gebracht dat zij de overheidsfinanciën ten opzichte van het basisscenario van het CPB in 2015 wil hebben verbeterd met 16 miljard euro. Deze 16 miljard tekortreductie zou de resultante moeten zijn van een pakket hervormingen, bezuinigingen en in geringere mate lastenmaatregelen. De voorgestelde bezuinigingen en hervormingen moesten er ook voor zorgen dat de overheidsfinanciën op lange termijn houdbaar zouden worden.

De vraag of de ChristenUnie deze ambitie daadwerkelijk realiseert is inmiddels van een positief antwoord voorzien. Wanneer u dit leest is namelijk door het Centraal Planbureau (CPB) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) *Keuzes in Kaart 2011-2015* uitgebracht, een analyse van de economische en duurzaamheidseffecten van de verkiezingsprogramma's. Het CPB en het PBL hebben onderzocht welke effecten ons christelijk-sociale antwoord op de financieel-economische crisis heeft en die zijn op de voor de ChristenUnie belangrijke punten ronduit goed: de inkomsten en uitgaven zijn in 2015 nagenoeg weer in evenwicht; de ChristenUnie voldoet ruimschoots aan de houdbaarheidsopgave; de lasten worden naar draagkracht verdeeld; en de economie wordt daadwerkelijk duurzamer.[2]

MAATREGELEN

Tegenover ruim 25 miljard aan ombuigingen staat ruim 8 miljard aan intensiveringen. Een greep uit de ombuigingen: we bezuinigen op het openbaar bestuur door loonmatiging.[3] De kinderopvangtoeslag wordt meer afhankelijk van daadwerkelijke arbeidsparticipatie, de wegenaanleg wordt beperkt tot het oplossen van de grootste knelpunten, het profijtbeginsel krijgt meer accent in het cultuurbeleid en er komen meer doelmatigheidsprikkels in het onderwijs. In de zorg wordt ingezet op meer doelmatigheid, maatschappelijk verantwoorde inkomens bij medisch specialisten en een maatschappelijk verantwoorde bedrijfsvoering bij de zorginstellingen. Een deel van de zorg wordt waar mogelijk opgevangen binnen de eigen kring; er wordt geld uitgetrokken om te bevorderen dat deze zorg er ook echt komt. De nominale zorgpremie wordt omgezet in een inkomensafhankelijke premie. Hiermee verdwijnt de omslachtige zorgtoeslag.

Tegelijk wordt geïnvesteerd. In: onderwijs (1,8 miljard); waterveiligheid, openbaar vervoer, de binnenvaart en een kilometerheffing (ca. 1 miljard), veiligheid (600 miljoen), jeugd en gezin (400 miljoen), in duurzaam ruimtegebruik en hernieuwbare energie. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking blijft 0,8% van het BNP. We nemen onze verantwoordelijkheid voor vrede en veiligheid (nationaal en internationaal) serieus door niet te bezuinigingen op defensie.

De lasten ontwikkelen zich gematigd: de crisis- en hersteltax (1% BTW-verhoging voor niet primaire levensbehoeften) loopt immers ultimo 2013 weer af, maar heeft dan wel de rentelasten op de staatsschuld met honderden miljoenen teruggebracht. Per saldo betalen de burgers in 2015 iets meer lasten dan nu, onder andere door een eerlijker vormgeving van de hypotheekrenteaftrek. Bedrijven betalen ook iets meer: door de introductie van een bankenheffing en een hogere kilometerprijs voor vrachtwagens (beide 1 miljard).

EFFECTEN

Het ChristenUnie-programma verbetert de houdbaarheid van de overheidsfinanciën met 5,5% BBP (ca. 35 mld) en dat is beduidend meer dan de opgave van 4,5% BBP. De helft van het houdbaarheidseffect wordt veroorzaakt door de structurele verbetering van het EMU-saldo in 2015 met 16 miljard euro. De andere helft is het gevolg van de hervormingen op de woningmarkt, in de zorg en bij de pensioenen. De werkgelegenheid neemt met 100.000 arbeidsjaren toe en hierdoor daalt de werkloosheid. Investeringen in het onderwijs leiden tot minder schooluitval, beter rekenonderwijs en verantwoorde studiekeuzes en op lange termijn tot meer economische groei. De resultaten voor de bereikbaarheid zijn uitstekend. Het autogebruik neemt af met 10-15%; de voertuigverliesuren (fileoponthoud) nemen liefst 45% af. En het OV-gebruik neemt 5 tot 10% toe ten opzichte van het basispad. Nog enkele andere scores op het gebied van duurzaamheid: de broeikasgassenuitstoot neemt met bijna 40 Megaton CO2 af in 2020. De gestelde doelen voor hernieuwbare energie en energiebesparing worden nagenoeg gehaald. Gaat het dan allemaal zo gemakkelijk? Natuurlijk niet. Bepaalde bezuinigingen zullen we echt gaan merken. Burgers zullen meer zaken zelf moeten organiseren of deels zelf moeten betalen. Daarnaast zullen burgers en bedrijven samen voor ongeveer 6 miljard euro aan extra belastingen en premies moeten gaan betalen. Al met al zal de gemiddelde koopkracht van huishoudens de komende jaren echter niet veranderen. De ChristenUnie verdeelt de lasten zodanig, dat de koopkracht van de laagste inkomensgroepen er zeker op vooruit zal gaan en van de hoogste inkomensgroepen erop achteruit.

CHRISTENUNIEK

De ChristenUnie bezuinigt meer dan de partijen ter linkerzijde en hervormt meer dan de partijen ter rechterzijde. Kortom, de combinatie van én solide én sociaal én duurzaam is goed mogelijk. Solide, want we bezuinigen verantwoord, maar tegelijk daadkrachtig, we tonen lef door te hervormen en hiermee brengen we het staatshuishoudboekje op orde. Sociaal, want we leggen de verantwoordelijkheden daar waar ze horen, we verdelen de lasten naar draagkracht en we schuiven de rekening niet door naar de volgende generatie. Duurzaam, want Nederland wordt wat betreft energievoorziening, mobiliteit en ruimtegebruik duurzamer. De ChristenUnie toont met haar verkiezingsprogramma en de bijbehorende financiële onderbouwing over een warm kloppend christelijk-sociaal hart te beschikken met een flink portie lef en compassie. Kortom, een partij waaraan u op 9 juni met een gerust hart uw stem kunt toevertrouwen. ■

EINDNOTEN

1. Een tipje van de sluier, het nieuwe conceptverkiezingsprogramma, *Denkwijzer*, april 2010.
2. Zie voor de financiële onderbouwing van het verkiezingsprogramma www.ChristenUnie.nl en zie voor *Keuzes in Kaart 2011-2015* www.cpb.nl.
3. Het CPB honoreert loonmatiging weliswaar niet, maar de ChristenUnie is er van overtuigd dat de komende jaren kan worden bezuinigd in de collectieve sector door lonen te matigen en hiermee banen te behouden.

Pieter Grinwis is politiek assistent van Tineke Huizinga, **Jacob Pot** is ambtelijk secretaris van de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie. Samen met de kandidaat-Kamerleden Carola Schouten en Reinier Koppelaar hebben zij zorg gedragen voor de financiële onderbouwing van het verkiezingsprogramma.

Christelijke navolging in de politiek

MET VALLEN EN OPSTAAN

DOOR GERT-JAN SEGERS

Stel je voor dat Nederland het tot nu toe zonder een partij als de ChristenUnie had moeten stellen. En stel dat in die situatie de vraag zou worden gesteld wie zich zou willen inzetten voor de oprichting van een christelijk-sociale partij, een partij die met duizenden leden en honderden lokale en landelijke vertegenwoordigers invloed zou moeten uitoefenen op het bestuur van ons land. Hoeveel van de huidige leden, politici en bestuurders zouden dan hun vinger opgestoken hebben?

Ik vermoed dat veel CU'ers hoofdschuddend zouden hebben gezegd dat zo'n onderneming, in een gesecularisseerd land als het onze, eigenlijk onbegonnen werk was. Het feit dat er desondanks vandaag een ChristenUnie is zoals die er is, hebben we te danken aan voorgangers die het onbegonnen werk toch ooit zijn begonnen. Dat besef stemt mild bij het onder ogen zien van de geschiedenis van de ChristenUnie en haar voorgangers. Want aan hen hebben we veel te danken en op hun schouders staan we.

BIJZONDERE MENSEN, DIE GEREFORMEERDEN

Mildheid is zeker nodig als je in de bundel *Van de marge naar de macht – de ChristenUnie 2000 – 2010* leest via welke kronkelwegen we in de huidige situatie zijn aanbeland. De zeer lezenswaardige bundel trapt af met twee boeiende beschrijvingen van beide voorlopers, GPV en RPF, van de hand van respectievelijk Ewout Klei en Remco van Mulligen. In mijn eigen herinnering was het GPV een toonbeeld van stabiliteit en bezonkenheid, maar wie het hoofdstuk van Klei heeft gelezen weet wel beter. De geschiedenis van het Verbond is getekend door kerkelijke strijd (in 1944 en 1967), wisselend en vooral bescheiden electoraal succes en stevige discussies over samenwerking met niet-vrijgemaakte christenen en andere partijen. Het GPV was onlosmakelijk verbonden met de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt en haar belijdenis. Daarom bleven niet-vrijgemaakten buiten de partij en kwam de samenwerking met SGP en RPF slechts schoorvoetend tot stand. Lange tijd werd gesteld dat het getuigenis van een 'interkerkelijke lijst' onzuiver was en werden de avances van de RPF vanwege de binding aan de gereformeerde belijdenis niet beantwoord. De enorme inzet van een relatief kleine groep voor een bescheiden partij en de grote vasthoudendheid aan de grondslag typeert gereformeerden. Het is die ongeëvenaarde, gereformeerde inzet die heeft gezorgd voor de stichting en groei van menig christelijke organisatie. Maar het zijn ook alleen gereformeerden die zo snel en uiteindelijk ook zo soepel overstag kunnen gaan. Want in Klei's hoofdstuk wordt duidelijk dat tot 1998 het GPV fier overeind stond en er nog steeds warme woorden klonken over de binding aan de gereformeerde belijdenis. Hoe is het dan mogelijk dat de ChristenUnie daarna zo snel zo vanzelfsprekend werd? Een verklaring daarvoor is dat gereformeerden niet alleen hartstochtelijk hun zaak kunnen bepleiten, maar na stemming over de zaak ook als geen ander de uitkomst daarvan kunnen aanvaarden. Waar in de hervormde kerkcultuur doorgaans gestreefd wordt naar consensus en daarom besluitvorming vaak traag en onduidelijk verloopt, daar kennen gereformeerden een stevige debatcultuur met formele en heldere besluitvorming als de finale. Daarna voeg je je naar het oordeel van de meerderheid, of splits je je af. Zo is de laatste voorman van het GPV, Gert Schutte, openlijk kritisch geweest over een mogelijke fusie met de RPF ("vrijwillige armoede"), maar heeft hij na het daartoe genomen besluit geen onvertogen woord over het bestaan van de ChristenUnie gezegd. Hij heeft zich als een gereformeerd man gevoegd.

Die bijzondere, gereformeerde loyaliteit blijkt ook uit het feit dat in de voor de ChristenUnie donkere jaren van 2002 en 2003 juist voormalige GPV'ers trouw bleven, terwijl vooral ex-RPF'ers op Balkenende stemden. Uitgerekend GPV'ers die zich zolang verzet hadden tegen een interkerkelijke partijformatie bleken de mensen van stavast. En uitgerekend veel aanhangers van de RPF, de voorvechter van eenheid, liepen weg toen het moeilijk werd. In de bundel valt hier en daar te lezen dat de ChristenUnie meer op de RPF dan op het GPV lijkt. Hoewel daar veel op af te dingen valt, moet in ieder geval gezegd worden dat het voor een belangrijk deel vrijgemaakten zijn die de organisatorische ruggengraat van de ChristenUnie vormen en de partij overeind hielden toen er in 2003 nog maar drie kamerzetels over bleven. De aanloop naar en het begin van de ChristenUnie

Joop Hippe & Gerrit Voerman (redactie)
Van de marge naar de macht - de ChristenUnie 2000 - 2010
Amsterdam: Boom 2010
ISBN: 9789085069386

laten zien dat gereformeerde gelovigen misschien soms lastige mensen zijn, maar dat je er uiteindelijk wel van op aan kunt. Bijzondere mensen, die gereformeerden.

MENSENWERK

De wegen van de RPF tussen oprichting en totstandkoming van de ChristenUnie zijn zo mogelijk nog kronkeliger geweest dan bij het GPV. Lang heeft de Federatie een ongemakkelijke en aangevochten positie gehad tussen het nieuwe CDA en de oudere SGP en GPV. De RPF was de vluchtheuvel voor ontheemde ARP'ers, verweesde ex-vrijgemaakte GPV'ers en Hervormden die zich bij de theocratische SGP niet thuis voelden. Remco van Mulligen laat in zijn bijdrage zien dat zij eigenlijk vooral wisten wat ze niet wilden, maar er tegelijk lang niet altijd over eens waren waarvoor de RPF wel moest staan. Moest het een beweging of een echte partij worden? Moest de nadruk liggen op het getuigenis in de politiek of op een zakelijke aanpak? Na een mislukte poging in 1977 behaalde de RPF met Meindert Leerling in 1981 twee zetels. Dat succes was ook direct het begin van een grote crisis. De verschillende antwoorden op de genoemde vragen en de botsing van persoonlijkheden zorgden voor een pijnlijke breuk tussen de kamerleden Leerling en Wagenaar. Pas in de jaren negentig komt de RPF die weer echt te boven. De partij krijgt verder inhoudelijk profiel via het Wetenschappelijk Instituut onder leiding van André Rouvoet en Roel Kuiper en door de groei naar drie kamerzetels in 1994. Die ontwikkeling naar een zelfbewuste en soms eigenzinnige christelijk-sociale partij zette de verhoudingen met SGP en GPV ook wat meer op scherp. Hier was sprake van een partij die wilde groeien, het verschil wilde maken, nieuwe groepen wilde aanspreken, maar – zeker in de ogen van SGP en GPV – ook weleens een uitglijder maakte.

GPV, RPF, SGP

In het hoofdstuk van Joop Hippe en Gerrit Voerman over de samenwerking tussen SGP, GPV en RPF wordt inzichtelijk beschreven wat de partijen in elkaar aantrok en wat hen van elkaar afstootte tussen 1975 en 2000. De partijen herkenden elkaar in het streven naar politiek bij een open bijbel en die herkenning werd groter naarmate de omgeving seculierder werd. Ook al bleef de electorale positie van de drie partijen stabiel (in tegenstelling tot de partijen die opgingen in CDA en GroenLinks), de gevoelens van marginalisering namen met de ontkerkelijking sterk toe. Tegelijk waren er fundamentele verschillen tussen de partijen inzake de positie van de vrouw, de visie op de overheid en de rol van de belijdenis. Het zijn juist de verschillende posities bij deze onderwerpen die RPF en GPV uiteindelijk steeds meer naar elkaar toe dreven terwijl die ondertussen de afstand tot de SGP groter maakten. Aan beide zijden van de groeiende kloof werd het standpunt over de positie van de vrouw aangescherpt. Waar ik zelf heb meegemaakt dat in de jaren tachtig een lokale lijst van de drie partijen door een vrouwelijke GPV'ster mocht worden aangevoerd, daar werd daar later door de SGP geen toestemming meer voor gegeven. Aan deze zijde van de kloof werden steeds meer vrouwen actief en verdween de bereidheid om hen omwille van de SGP niet op een verkiesbare plaats op de lijst te zetten. Bovendien stond de theocratische SGP ook tegenover de RPF en het GPV wanneer het ging om de onderscheiden verantwoordelijkheden van kerk en staat. En tegelijk werd in vrijgemaakte kring steeds kritischer gekeken naar de kerkelijke binding van organisaties zoals het GPV. Ook die veranderingen leidden tot toenadering tussen GPV en RPF. Die kreeg vooral plaatselijk via gecombineerde lijsten steeds meer vorm.

EERSTE GEBOORTEWEE

Maar dat de toenadering tussen RPF en GPV heel wat meer was dan alleen maar een ideologische toenadering, wordt duidelijk in de daarop volgende bijdrage van Joop Hippe. Christelijke politiek mag dan veel waarde hechten aan grondslagformuleringen, het blijkt uiteindelijk toch echt mensenwerk te zijn. Het hoofdstuk van Hippe is voor mij als wandelen in mijn eigen geschiedenis, omdat ik in de jaren voorafgaand aan de totstandkoming van de ChristenUnie beleidsmedewerker bij de RPF-fractie was. Als ooggetuige heb ik gezien wat Hippe adequaat beschrijft: een aanvallende RPF en een verdedigende GPV op weg naar nauwere samenwerking. Vooral RPF-voorman Leen van Dijke bleef hameren op de noodzaak van een nieuwe partijformatie, terwijl het de politieke stijl van diezelfde Van Dijke was die de GPV'ers soms

‘DE AANLOOP NAAR EN HET BEGIN VAN DE CHRISTENUNIE LATEN ZIEN DAT GEREFORMEERDE GELOVIGEN MISSCHIEN SOMS LASTIGE MENSEN ZIJN, MAAR DAT JE ER UITEINDELIJK WEL VAN OP AAN KUNT. BIJZONDERE MENSEN, DIE GEREFORMEERDEN.’

deed aarzelen. De soms moeizame besprekingen tussen de beide partijen en het debat binnen het GPV leidden uiteindelijk in 1996 tot het cruciale ‘dubbelbesluit’. De partijen zouden in 1998 nog apart de verkiezingen ingaan, maar daarna zouden de officiële besprekingen met de RPF beginnen. Dat besluit is te typeren als de echte eerste geboortewee van de ChristenUnie. Via een verloving in 1997, een gezamenlijk manifest van Schutte en Van Dijke in 1998, het rapport van de Commissie Samenspreking in datzelfde jaar en interne partijdebatten in 1999 werd in 2000 de ChristenUnie geboren. Het taaie proces laat zien dat christelijke partijvorming mensenwerk is.

LOUTERING

Ook de periode erna blijft de onderneming van de ChristenUnie er een van vallen en opstaan. In de elders al uitgebreid besproken eerste periode wordt het leiderschap van Kars Veling geen succes en verliest de ChristenUnie ook in 2003 een zetel. De partij bevindt zich dan – electoraal en financieel – op de bodem van haar bestaan. Het is een periode van loutering die – achteraf gezien – nodig was om van een fusiepartij een partij met een eigen gezicht te worden. We zijn aanbeland in een periode waarin kerklidmaatschap en politieke afkomst nauwelijks nog een rol spelen binnen de ChristenUnie. Het pijnlijke en soms ruwe proces was de nawee van de eenwording, het definitieve afscheid van de twee oude partijen en het echte begin van de ChristenUnie. Het is goed dat er recent excuses zijn uitgesproken richting mensen die in die periode beschadigd zijn en het is heilzaam om zo om te kijken en ons te blijven realiseren dat christen-politici net mensen zijn. Maar dat de ChristenUnie uiteindelijk een effectief middel is geworden waardoor veel christenen medeverantwoordelijkheid voor het bestuur van dit land kunnen dragen, tot in de Trêveszaal aan toe, laat zien dat God ook taaie politieke samensprekingen en een lastige start van de nieuwe partij laat meewerken ten goede.

WAARHEEN GAAT GIJ, CHRISTENUNIE?

De laatste vraag die in de bundel op verschillende plaatsen wordt gesteld betreft de koers van de partij. In de prikkelende bijdrage van George Harinck en Hugo Scherff plaatsen zij vraagtekens bij de basisdocumenten van de partij die zeggen te streven naar een “christelijke overheid.” Dit is “oude wijn in nieuwe zakken.” De vernieuwing waar de ChristenUnie voor staat, zou ook moeten betekenen dat ze haar uitgangspunten herziet, want wat de ChristenUnie wil, ligt wel heel ver af van de “huidige toestand in Nederland” met een “seculiere overheid.” Hier is volgens de auteurs sprake van achterstallig onderhoud. Roel Kuiper en ondergetekende hebben in het *Reformatorisch Dagblad* (4 en 12 februari jl.) al gereageerd op deze uitdaging. Kortheidshalve vermeld ik hier dat het spreken over de ‘christelijke staat’, zoals vooral gebezigd binnen het GPV, al voor de start van de ChristenUnie kritisch is heroverwogen in publicaties van onder meer Arnold Poelman en Rienk Janssens. Wanneer de ChristenUnie spreekt van een christelijke overheidsidee doelt ze niet op een ”christelijke staat”, zoals Harinck en Scherff willen lezen, maar een overheid die zich in haar beleid laat normeren door Bijbelse inzichten over mens en samenleving. Politiek is altijd de strijd van visies en levens- en wereldbeschouwingen om de inrichting van de samenleving. Het democratisch proces ordent die strijd. Maar het komt er wel op aan die strijd in te gaan met een heldere inzet. Die inzet beschrijft de ChristenUnie in haar Kernprogramma en wil een voluit christelijke zijn. Dat neemt niet weg dat als de huidige formulering van het Kernprogramma voor verheldering vatbaar is, de ChristenUnie dat zeker niet moet nalaten.

Ook Hans Vollaard behandelt de vraag hoe de ChristenUnie zich staande houdt in een tijd waarin de getalsmatige relevantie van het christendom voor politiek en bestuur afneemt. Hij concludeert terecht dat een cultuurchristendom geen basis biedt voor een verbreding van de ChristenUnie. Dat heeft alles te maken met het feit dat de ChristenUnie staat of valt met de mogelijkheid om politiek bij een open bijbel te bedrijven. Daar klopt het hart van de partij en haar leden. En daarmee staan de huidige vertegenwoordigers inderdaad op de schouders van al die voorgangers die over al die kronkelwegen hetzelfde doel nastreefden. Want dat is waar de ChristenUnie en haar voorgangers voor stonden en staan: politiek van navolgers van Christus. Met vallen en opstaan. ■

Gert-Jan Segers is directeur van het WI.

DOOR ERIK VAN DIJK

Door de campagne voor de landelijke verkiezingen zijn velen de gemeenteraadsverkiezingen alweer vergeten. Toch is het goed om nog eens terug te blikken op de uitslagen van de lokale verkiezingen en de daaropvolgende college-onderhandelingen.

ChristenUnie blijft stabiele factor

ANALYSES GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

HET ALGEMENE BEELD

De gemeenteraadsverkiezingen van 2010 vonden plaats onder bijzondere omstandigheden. Vlak voor deze verkiezingen viel het kabinet. Normaal gesproken is het al moeilijk om de lokale verkiezingen niet te veel te laten beïnvloeden door de landelijke politiek. Dat was deze keer nog lastiger.
Landelijk gezien lag de opkomst ruim 4% lager dan vier jaar geleden. Gezien de enorme aandacht voor politiek in de weken ervoor, is dat best opmerkelijk. Lag het aan het weer? Zijn de mensen het politieke gedoe zat? Stond er deze keer minder op het spel? Wie het weet, mag het zeggen.

Dat de landelijke verkiezingen de lokale verkiezingen hebben beïnvloed, blijkt voor een deel uit de uitslagen. Grootste verliezer was de PvdA die meer dan een half miljoen stemmers verloor. Dat is 36% van hun kiezers. Het CDA verloor ook fors: meer dan 200.000 stemmen. Dat is ruim 17% van hun kiezers. De SP verloor zo'n 100.000 stemmen. Dat lijkt minder erg dan het CDA, maar het is in hun geval wel 27% van hun kiezers.

Grote winnaar, dankzij de landelijke invloed, was D66. Bijna 350.000 stemmers erbij. Dat is een groei van maar liefst 183%. D66 was volgens mijn gegevens voor het laatst lokaal zo groot in 1994.
De VVD won 74.000 stemmen, wat procentueel bijna 8% is. De VVD heeft daarmee de PvdA net niet ingehaald. De PVV deed in slechts twee gemeenten mee en ging daar van nul naar ruim 50.000 stemmen. Trots op Nederland deed in 38 gemeenten mee en ging van nul naar ruim 80.000 stemmen. GroenLinks won 31.000 stemmen, wat ook bijna 8% is.

Rangorde naar grootte aantal stemmen
(tussen haakjes rangorde 2006)

1 (2)	Lokale Onafhankelijke Groeperingen
2 (1)	PvdA
3 (4)	VVD
4 (3)	CDA
5 (8)	D66
6 (5)	GroenLinks
7 (6)	ChristenUnie plus ChristenUnie/SGP
8 (7)	SP

Een andere grote winnaar van de gemeenteraadsverkiezingen is de categorie onafhankelijke lokale partijen (vaak met het woord 'leefbaar' of 'belang' in hun naam). Zij wonnen ruim 215.000 stemmen en zijn daarmee het CDA en PvdA voorbijgegaan. Niet langer zijn deze twee landelijke partijen de grootste leveranciers van gemeenteraadszetels. In 2006 was overigens de PvdA het CDA voor het eerst voorbijgegaan. Nu is ook de VVD het CDA gepasseerd.

CHRISTENUNIE

De ChristenUnie vertoont over het geheel genomen stabiliteit. Er is per saldo wel een lichte teruggang (14.000 stemmen). In vergelijking met de uitslagen van de andere twee partners in het kabinet heeft de ChristenUnie het goed gedaan. Als enige landelijke coalitiepartij zijn wij overeind gebleven. Qua absolute stemmen zijn we er ongeveer 5% op achteruit gegaan. Dat kan voor een deel te maken hebben met de lagere opkomst, want die was zo'n vier procent minder.

Als we kijken naar de percentages van de uitgebrachte stemmen, dan is de ChristenUnie over heel Nederland gezien ongeveer gelijk gebleven: van 4,6 naar 4,4%.

In 25 gemeenten wonnen we een zetel, waarvan in 8 gevallen voor het eerst. In maar liefst 139 gemeenten zijn we stabiel gebleven. In 39 gemeenten hebben we helaas één zetel verloren. Alleen in Urk hebben we twee zetels verloren. Per saldo is de ChristenUnie (zelfstandig of in combinaties met de SGP) er 16 zetels op achteruit gegaan.
Tot nu toe telden de grootste ChristenUnie-fracties in het land zeven zetels, maar sinds maart jl. heeft Veenendaal er acht.

In 38 gemeenten en 3 Rotterdamse deelgemeenten hadden we een gezamenlijke lijst met de SGP. Dat zijn er drie minder dan vier jaar geleden. Maar liefst 21 van de 38 gezamenlijke lijsten bevinden zich in Zuid-Holland. Verder zijn er nog zes in Gelderland, vijf in Utrecht, drie in Zeeland, twee in Noord-Holland en één in Flevoland (Noordoostpolder).

Grote verschillen tussen de resultaten van zelfstandige ChristenUnie-lijsten en gecombineerde lijsten zijn er niet, hoewel de 'zelfstandigen' iets vaker winst boekten dan de 'gezamenlijken'.

WITTE VLEKKEN EN BOLWERKEN

Bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen kwamen we voor het eerst in de raad in Harlingen, Tiel, Culemborg, Rhenen, Strijen, Appingedam, Teylingen en Rotterdam Charlois. De meeste van deze plaatselijke ChristenUnies hebben we in de afgelopen jaren vanuit het partijbureau op allerlei manieren extra ondersteund. Net als vier jaar geleden levert een dergelijke 'witte vlekken strategie' goede resultaten op.

Wel een belangrijke les: in Binnenmaas, Alkmaar en Eindhoven haalden we vier jaar geleden voor het eerst een zetel, maar die raakten we nu weer kwijt. Een zetel halen is dus één ding, maar die vasthouden vraagt ook aandacht.
Dat het ook heel goed kan gaan in een gemeente waar we vier jaar geleden voor het eerst een zetel haalden, blijkt wel in Amstelveen. Daar is niet alleen de zetel behouden, maar is er zelfs collegedeelname.

De ChristenUnie was al de grootste partij in Bunschoten (Ut), Oldebroek (Gl), Urk (Fl), Kampen (Ov), Zwartewaterland (Ov) en Veenendaal (Ut) en is dat nu ook geworden in Hattem en Putten (beiden Gl). In Hattem hebben we die positie overgenomen van de PvdA, in Putten van Gemeentebelangen. In Putten is 'Wij Putten' vanuit het niets de tweede partij geworden. Het CDA is in Hattem en Putten de derde partij gebleven.
In Harderwijk, Lingewaard en nog drie andere Gelderse plaatsen is het CDA 'onttroond' als grootste partij. Daar staat tegenover dat ze in een plaats als Apeldoorn juist de grootste zijn geworden.
Bij de PvdA is de klap veel groter. Alleen al in Gelderland is de PvdA niet meer de grootste partij in 16 gemeenten. In Neder-Betuwe bijvoorbeeld is de PvdA gepasseerd door de SGP.

COALITIES EN WETHOUDERS

Bij het schrijven van dit artikel zijn de coalitieonderhandelingen in de meeste gemeenten afgerond. We kunnen constateren dat de ChristenUnie in bijna evenveel coalities meedoet als in de vorige periode. In 54 plaatsen continueren wij de coalitiedeelname. In 23 doen we weer of voor het eerst mee. Tegelijk vielen we in 26 gemeenten buiten de boot.

Provincie		Aantal gemeenten in die provincie	Aantal gemeenten waar ChristenUnie aan verkiezingen deelnam	Gemiddeld aantal stemmen op ChristenUnie per deelnemende gemeente	Aantal raadszetels (incl. gezamenlijke fracties)	Gemiddeld aantal zetels per deelnemende gemeenten
Overijssel	Ov	25	16	2648	53	3,3
Gelderland	Ge	56	30	1791	69	2,3
Utrecht	Ut	29	19	1779	38	2,0
Flevoland	Fl	6	6	1677	16	2,7
Zuid-Holland	ZH	73	51	1561	113	2,2
Zeeland	Ze	13	10	1499	24	2,4
Drenthe	Dr	12	9	1328	14	1,6
Noord-Holland	NH	60	15	1236	14	0,9
Groningen	Gr	23	21	1013	43	2,0
Friesland	Fr	31	17	991	27	1,6
Noord-Brabant	NB	68	9	926	10	1,1
Limburg	Li	34	3	322	0	0
SAMEN	NL	430	206	1517	421	2,0

Ter vergelijking: vier jaar geleden continueerden we in 46 plaatsen, kwamen we in 18 gemeenten niet meer terug in de coalitie en – hier komt het verschil – deden we in 40 gemeenten voor het eerst mee. Aan de continueringen zien we dat we een stabiele factor zijn in het gemeentebestuur.

Terwijl de coalitiedeelname dus redelijk stabiel is, komt door allerlei verschuivingen het totaal aantal ChristenUnie-wethouders wel iets lager uit. Dat komt niet door verschuivingen bij gezamenlijke fracties van ChristenUnie en SGP. Het is per saldo niet zo dat de SGP nu vaker de wethouder levert dan de ChristenUnie. Het lijkt eerder te komen doordat we deze keer vaker in een coalitie zitten zonder een wethouder te leveren (volgens onze gegevens in zeker acht gemeenten). Dit is waarschijnlijk vooral te verklaren vanuit een versplintering van het politieke landschap. Er waren in deze onderhandelingsronde vaak meer partijen nodig om een coalitie aan een meerderheid te helpen. Extra wethouders kan en wil men niet, zeker gezien de financieel zware tijd waarin we leven. De ChristenUnie is dan de betrouwbare extra partner met een groot verantwoordelijkheidsgevoel voor een stabiel bestuur van de gemeente. Het ziet ernaar uit dat we terug gaan van 70 naar 61 eigen wethouders (inclusief ChristenUnie-wethouders namens gezamenlijke fracties met SGP).

Het is erg jammer dat we collegedeelname zijn kwijtgeraakt in grote plaatsen als Utrecht, Ede, Dordrecht, Gouda en Amersfoort. Verzachtende omstandigheid is dat we in 2006 het bij de collegeonderhandelingen buitengewoon goed hadden gedaan (van ruim 50 naar ruim 70 wethouders). Bovendien hebben we er nu toch ook mooie nieuwe gemeenten bij gekregen. Enkele voorbeelden:

- voor het eerst in Amstelveen, Lopik en Capelle ad IJssel
- terug van weggeweest in Katwijk, Stadskanaal en Veenendaal

Ook mooi dat we in Kampen nog steeds met twee wethouders in het college mogen zitten.
Voor een compleet overzicht zie www.christenunie.nl/lokaal-en-provinciaal

MEER DIVERSITEIT

Vier jaar geleden was door de winst in bijna het hele land onze uitgangspositie bij de onderhandelingen vaak sterker. Bovendien hadden we er nu regelmatig last van dat onze oude lokale coalitiepartners CDA en/of PvdA verloren hadden.

De collegesamenstellingen in het hele land en ook in de gemeenten waar de ChristenUnie meedoet, zijn deze keer veel diverser dan in de afgelopen vier jaar. Er waren toen bijna 50 colleges waarin de ChristenUnie samen met PvdA én CDA (en soms nog andere partijen) zat. Dat zijn er nu nog maar 30. De precieze combinatie CDA, PvdA en ChristenUnie (wat ook de landelijke coalitie was) kwam in de vorige periode 18 keer voor, nu nog maar 7.

In het onderstaande overzicht zien we hoe vaak de ChristenUnie met welke partij in het college zat en zit:

	2002-2006	2006-2010	2010-2014
CDA	59	58	55
VVD	29	29	36
PvdA	39	60	40
SGP (incl. gezamenlijke fracties)	24	27	32
GroenLinks	5	15	7
D66	0	0	10
SP	0	2	1
Andere partijen (gemeentebelangen, leefbaar, etc)	21	17	31
Totaal	**177**	**208**	**212**

Dat de totalen oplopen in de opeenvolgende bestuursperioden betekent dat er gemiddeld steeds meer partijen in coalities zitten (in ieder geval in coalities waar de ChristenUnie in zit).

In de nieuwe coalities die in de afgelopen weken met de ChristenUnie gevormd zijn zitten gemiddeld 3,5 partijen (in de vorige periode 3,2). Er zijn vijf coalities met twee partijen, 36 met drie, 29 met vier en zeven met vijf partijen. In Leusden zelfs nog meer, want daar zitten alle partijen in de raad in de coalitie. In de vorige periode waren er zes coalities met twee partijen, maar liefst 50 met drie partijen, en slechts 23 coalities met vier en drie coalities met vijf partijen.

VOOR HET EERST MET D66

De ChristenUnie zit nu bijna even vaak in een coalitie met het CDA als in de vorige periode. Met de VVD en SGP zitten we iets vaker in een coalitie. Met de PvdA zitten we beduidend minder vaak in een coalitie (terug naar het niveau van de periode 2002-2006). Opvallend is dat we in de afgelopen periodes nooit samen met D66 in een coalitie zaten en nu tien keer. Ook opvallend is de groei van coalities samen met een lokale partij.
De ChristenUnie zit in deze nieuwe periode in 22 coalities zonder het CDA. Dat is ongeveer evenveel als in de vorige periode (toen 24).

POSITIEF

In Amstelveen en Neder-Betuwe heeft de ChristenUnie met één raadszetel toch een wethouderspost gekregen. Qua portefeuilles zijn het ook nog eens belangrijke posten. Bijzonder!

In deze nieuwe collegeperiode heeft de ChristenUnie vijf vrouwelijke wethouders. Dat is drie minder dan in de vorige periode. Drie van deze vijf vrouwelijke bestuurders zijn nieuw. Interessant feit is dat Titia Cnossen in Woerden deze periode ook namens de SGP wethouder is.

Een ander positief punt is dat vijf wethouders, die in hun eigen plaats niet verder konden, dit mooie ambt mogen continueren in een andere gemeente: Aaike Kamsteeg ging van Dordrecht naar Zwijndrecht, Filip van As van Dronten naar Zwolle, Hans van Daalen van Amersfoort naar Barneveld, Hans Freije van Giessenlanden naar Zederik, en Menne van Dijk van De Marne naar Bedum.

TOT SLOT

Er valt nog veel meer te beschrijven en analyseren, maar hier moeten we het bij laten. Bij dit soort artikelen is het risico van vergissingen met feitjes en cijfertjes altijd aanwezig. Voor correcties, aanvullende analyses en vragen kunt u terecht bij erikvandijk@christenunie.nl

‘De verhardi

INTERVIEW MET ROELIE BOSCH

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Almere was veel in het nieuws rond de lokale verkiezingen. Uiteraard was er de spraakmakende deelname en winst van de PVV. Hoe is het er nu? Het afgelopen college was “bijzonder collegiaal, betrouwbaar en succesvol”. Komt er een vervolg? In gesprek met Roelie Bosch, ChristenUnie-raadslid in Almere. “Ik moet oppassen niet mee te gaan met populistische tendensen.”

Roelie Bosch is getrouwd en heeft 3 kinderen. Sinds 2006 zit ze in de raad, daarvoor was ze 6 jaar fractieassistent en zat ze 5 jaar in het bestuur.
Almere heeft 188.631 inwoners. ChristenUnie heeft er 1 zetel in de raad van 39.

Hoe blik je terug op de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen?
We kijken met gemengde gevoelens terug op de verkiezingen. Als ChristenUnie hebben we acht stemmen ‘verloren’, voor dat verschil hebben we maar geen hertelling aangevraagd…
We zijn dus min of meer gelijk gebleven. Wel zijn we terug van twee naar één zetel, dat heeft te maken met de forse terugval van het CDA. We hadden een lijstverbinding die de vorige keer een restzetel opleverde die naar de ChristenUnie ging. Dit keer had het CDA niets over, maar kwam zelfs tekort voor een tweede zetel. Uiteindelijk hebben ze via een restzetel, die ze overigens ook op eigen kracht, los van de lijstverbinding, wel binnengehaald zouden hebben, hun tweede raadszetel gekregen. Ik ben dus best tevreden over het vasthouden van onze kiezers die we er vier jaar geleden bij gekregen hebben. Wel vind ik het teleurstellend dat we niet verder gegroeid zijn. Bij volgende verkiezingen zou ik meer investeren in het erbij halen van de kerken. We beschouwen de steun van hun leden momenteel misschien als te vanzelfsprekend.

Almere heeft niet altijd een positief imago. Hoe zou je zelf de stad typeren?
Almere is een bijzondere stad, maar nogal onbekend voor veel mensen. Ze is natuurlijk gebouwd als ‘overloop’ van Amsterdam, maar inmiddels is ze veel meer dan dat. We zijn meer en meer onze eigen identiteit aan het vinden. Almere is de grootste stad van Flevoland, veruit zelfs. In heel de verdere provincie wonen net zoveel mensen als in Almere alleen. Dat is voor de provincie ook niet altijd even gemakkelijk. Op dit moment zijn we de zevende stad van Nederland. Het ziet er naar uit dat we nog wel zullen stijgen op dat lijstje. Begin 2010 hebben we met het Rijk een Afsprakenkader getekend voor de groei van Almere, de zogenaamde Schaalsprong. Om het Groene hart te beschermen en tegelijkertijd te voorzien in de benodigde woningen voor de Randstad, heeft Almere - onder voorwaarden - ‘ja’ gezegd tegen de vraag van het Rijk om te groeien tot circa 350.000 inwoners.

ng is toegenomen’

Hoe houd je die groeiende boel bij elkaar?
Almere heeft dus de intentie uitgesproken om te groeien, juist ook om groepen mensen toe te kunnen voegen. De Schaalsprong moet Almere zelf ook iets opleveren, namelijk diversiteit.
We hebben de Almere Principles als ‘controlelijstje’. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat die erg algemeen en nogal vrij toegepast (kunnen) worden. Ik sta ongetwijfeld mensen op hun tenen als ik dit zeg, maar het zal echt oppassen blijven om bijvoorbeeld in een periode van economisch slechtere tijden, toch vast te houden aan kwaliteit.

Veel aandacht trok natuurlijk de deelname en winst van de PVV in Almere. Is Almere zo populistisch?
Het politieke klimaat was er altijd typisch één van het poldermodel. Samen de schouders eronder en dan komen we er wel. Eigenlijk best bijzonder voor een stad met bijna 200.000 inwoners. Dat is wel veranderd door de komst van de PVV. Populisme kenden we al wel, door bijvoorbeeld Leefbaar Almere, maar er is verharding bijgekomen. Anderen opzettelijk in een hoek zetten, verdacht maken, grote woorden die nergens opslaan, dat soort zaken. En je merkt dat anderen daar in meegaan. Ik moet zelf oppassen daar niet in mee te gaan. Je wilt niet ondergesneeuwd raken, maar het is natuurlijk belangrijk om niet meegezogen te worden.

Hoe ziet het nieuwe college eruit?
De PVV is de grootste geworden in Almere en is ook de onderhandelingen gestart. Na twee weken moest iedereen constateren dat het hen niet ging lukken om een coalitie samen te stellen. Sindsdien is het een nogal beschamende situatie geweest, waarbij de PvdA (als tweede grootste partij) het nog altijd niet gelukt is om een coalitie te vormen. Wij zaten met hen, de VVD en het CDA in het vorige college, dat bijzonder collegiaal, betrouwbaar en succesvol geweest is. Sinds jaren zijn er geen wethoudersproblemen geweest! De intentie was om dit college voort te zetten met 1 of 2 partijen erbij. D66 had gewonnen dus het was logisch om hen erbij te halen, maar door een strategische zet zaten zij op zeker moment vast in een ‘blok’ van 3 partijen, met elk 3 zetels. Om dat blok uit elkaar te halen, was al 2 weken nodig en nu zijn wij (CDA-ChristenUnie) er weer bij gehaald. Op het moment dat ik dit schrijf zijn de onderhandelingen nog niet ten einde, dus de uitkomst weet ik nog niet.

Hoe beviel de samenwerking met het CDA afgelopen jaren? Wordt die doorgezet?
De samenwerking met een wethouder van buiten de stad die speciaal gevraagd is voor de combinatie, is prima geweest. Het CDA en de ChristenUnie hebben in de raad elk hun eigen koers gevaren, dat was voor mij ook wel het uitgangspunt. Gezamenlijke woordvoerders zag ik niet zo zitten. We zijn nu dus bezig met onderhandelingen en hebben zojuist het gesprek met het CDA achter de rug over welke portefeuille we zouden willen, mocht alles in orde komen. Dat gesprek liep voorspoedig, we denken aan iets sociaal-economisch of jeugd-onderwijs.

Hoe blik je vooruit op de toekomst? Wat wil je bereiken?
Ik vertelde in het begin al iets over het betrekken van kerken die tot onze (potentiële) achterban behoren. Daar valt nog wel wat te winnen voor de ChristenUnie in Almere. Er zijn veel migrantenkerken in onze stad, vaak voortkomend uit kerken in Amsterdam. Veelal zijn leden van die kerken in Almere komen wonen en toen het aantal groot genoeg was, vestigde men een ‘zustergemeente’ in Almere. We hebben inmiddels goed contact met de voorgangers, maar echt aanwezig zijn voor de leden is nog een stap verder.

Mijn blik op de komende 10 jaar is gericht op het verder uitbouwen van de ChristenUnie in Almere. Ik ben zelf inmiddels 10 jaar actief in het zichtbare politieke leven en daarvoor al zo’n 5 jaar in bestuurlijke zin. Op een gegeven moment moet je het stokje ook weer doorgeven aan anderen. Maar ik laat altijd graag een gezonde situatie achter. Daar valt in een grote stad voor de ChristenUnie nog wel wat werk te doen! ■

ChristenUnie: bidden en werken

EEN PLEIDOOI VOOR DE OPRICHTING VAN CHRISTENUNIE-GEBEDSGROEPEN

DOOR FRANS DE LANGE

In christelijk Nederland groeit de laatste jaren de aandacht voor gebed. Waar gebed in het verleden vooral een plek had in de binnenkamer en binnen de kerkdienst, ontstaan nu ook allerlei andere gebedsinitiatieven. Het lijkt er op dat christenen het belang van het gebed steeds meer onderkennen. Op zich is dat natuurlijk niet vreemd, want het was de Here Jezus zelf die ons het belang van gebed heeft geleerd. Urenlang was hij soms in gesprek met de Vader. In de bijbel worden ook wij ertoe opgeroepen om aanhoudend te bidden.

BROODNODIG

Op de één of andere manier lijkt het gebed binnen de ChristenUnie nog niet de plaats te krijgen die het eigenlijk zou verdienen. Steeds weer mogen we concluderen dat we een partij zijn die echt gaat voor de inhoud. Dat is iets om te koesteren en laten we dat vooral vasthouden. Maar zouden we niet om nog meer wijsheid mogen bidden? Krijgt het gebed binnen de partij de positie die het verdient?
We leven in een lastig tijdsgewricht. Nederland lijkt zich van God af te keren. Het christelijk geluid roept vaak weerstand op. Er is veel gebed nodig voor ons land, maar ook voor onze woonplaats. Niet alleen vanwege de crisis, maar ook vanwege het morele verval. De politiek verruwt niet alleen in Den Haag, maar ook in het land. Er is wijsheid en takt nodig om het christelijk geluid geloofwaardig te laten horen in de politiek. ChristenUnie-politici zijn vaak eenzame strijders die voorbede nodig hebben om staande te blijven en op een goede wijze de Heer te dienen in de politiek.

LOKALE GEBEDSGROEPEN

Gedurende de afgelopen jaren ben ik er van overtuigd geraakt dat er iets moet gebeuren. De ChristenUnie zou eigenlijk nog meer een biddende partij moeten worden. Lastige vraag blijft dan: hoe kunnen we dat bereiken? Bijna iedereen die politiek actief is geworden, heeft iets met politiek en/of besturen. De primaire interesse is dus vooral gericht op politiek en vaak niet op gebed. De agenda's van onze politici zijn ook nog eens rijkelijk gevuld. Gezin, kerk en werk vragen de nodige aandacht. Soms vraag ik me af: waar zijn de bidders binnen de partij? Hoe krijgen we bidders gemobiliseerd?
De oprichting van een Haagse gebedsgroep, die maandelijks bij elkaar komt om te bidden voor en met politici in regering en parlement, heeft geleid tot het volgende idee: het zou bijzonder waardevol zijn als in iedere plaats waar de ChristenUnie actief is zo'n ChristenUnie-gebedsgroep zou ontstaan. Uiteindelijk zijn we daarover verder gaan nadenken en willen we nu in gesprek met lokale kiesverenigingen om op die manier de totstandkoming van lokale ChristenUnie-gebedsgroepen te stimuleren..

DOEL

De gedachte achter een ChristenUnie-gebedsgroep is dat de lokale gebedsgroep in het bijzonder gaat bidden voor de gemeente en haar inwoners maar ook meer specifiek voor het gemeentebestuur.

Daarnaast zal worden gevraagd om te bidden voor de landelijke en provinciale politiek en onze vertegenwoordigers die daar werkzaam zijn. Bij de samenstelling van de gebedsgroep wordt primair gedacht aan partijleden met een hart voor gebed, aangevuld met lokale politici, die op deze wijze hun steentje kunnen gaan bijdragen aan het werk van de partij.

Het zou mooi zijn als deelnemers zich voor langere tijd willen verbinden aan een dergelijk initiatief. Juist door voor een langere periode trouw met elkaar te bidden kan er een goede basis worden gelegd onder de arbeid van onze politici. De invulling van de gebedsgroep zal in iedere gemeente uiteindelijk weer anders zijn.

ZEGEN

Bovenstaande gedachten zijn tot stand gekomen door goed te kijken naar de ervaring met gebedsgroepen binnen kerken, maar ook binnen bedrijven en andere organisaties. Telkens weer blijkt dat de Here zijn zegen verbindt aan gebedsactiviteiten. Het zou fantastisch zijn als deze opzet ook elders navolging kan krijgen. Ik ben ervan overtuigd dat de partij, haar vertegenwoordigers en ons land daar baat bij zullen hebben. Het gebed keert namelijk nooit leeg weer.

Ik hoop dat u eens na zult willen denken of een ChristenUnie-gebedsgroep misschien iets is waar u in uw gemeente mee aan de slag zou kunnen. Graag komen wij naar u toe om er eens nader over van gedachten te wisselen. Niet om te zeggen hoe het moet maar vooral om u een beetje op weg te helpen met tips en ervaringen. Zodat er ook in uw plaats een krachtig gebedswerk tot stand kan komen tot eer van Hem! ■

Frans de Lange is burgemeester van Elburg en was tot voor kort voorzitter van de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. Hij is aangesteld als opbouwwerker voor het gebed binnen de ChristenUnie. Hij is van harte bereid om bij uw kiesvereniging langs te komen. Als u merkt dat dit artikel uw hart raakt en u mee wilt werken aan een gebedsgroep in uw kiesvereniging, neem dan contact met hem op via info@fransdelange.nl.

Masterclass
christelijk-sociaal denken en doen

DOOR RIEKE ELSENBROEK

De studiegids voor het seizoen 2010-2011 is bij de meesten van u onlangs op de mat gevallen. Eén van de nieuwe cursussen die u hierin aantreft is de Masterclass christelijk-sociaal denken en doen. Een product van samenwerking tussen het WI en de kaderschool voor mensen met minimaal Hbo-niveau die méér willen.

De kaderschool krijgt met een zekere regelmaat signalen van deelnemers dat ze behoefte hebben aan een cursus die dieper op de inhoud ingaat dan wat tot nu toe geboden werd. Ze zijn graag bereid daar ook meer tijd voor uit te trekken. Kaderschool en WI hebben daarom een programma samengesteld dat in deze behoefte voorziet: een cursus voor mensen die zeer gemotiveerd zijn. Van de deelnemers wordt verwacht dat ze gedreven zijn om het christelijk-sociale gedachtegoed in praktijk te brengen binnen hun maatschappelijke of politieke functie.

Door het volgen van de Masterclass verdiept u tijdens een intensief traject uw kennis van het christelijk-sociale gedachtegoed van de ChristenUnie én vergroot u uw vaardigheden om dit te kunnen toepassen. Daarnaast bouwt u in de vier zaterdagen, zes avonden en een stagedag aan uw ChristenUnie-netwerk. Meer over de inhoud van het programma, over de trainers en over de manier waarop u zich een plaats als deelnemer van de Masterclass kunt verwerven leest u op www.kaderschool.christenunie.nl/masterclass. ■

Geen studiegids ontvangen? U kunt er gratis één aanvragen via www.kaderschool.christenunie.nl/studiegids

Column

De staat van verschil

DOOR HERMAN SIETSMA, HOOFDREDACTEUR DENKWIJZER

Meer dan ik vooraf had verwacht nemen commentatoren afstand van de uitspraak van de Hoge Raad inzake het SGP-vrouwenstandpunt. Uiteraard haast een ieder zich aan te geven dat hij of zij het standpunt zelf (het regeerambt exclusief voor de man) verafschuwt, maar daar wordt veelal aan toegevoegd dat dwang om hieraan een einde te maken heilloos is. Er is zelfs sprake van enige sympathie voor de mannenbroeders die al zolang een eigen bescheiden maar herkenbare plaats in de nationale politiek innemen; waarom zou de staat deze onschadelijke folklore moeten dwarsbomen?

HEDEN GIJ, MORGEN IK

Het is een sympathiek standpunt dat aansluit bij de langdurige en beproefde traditie van tolerantie in de Nederlanden, die overigens bijbelse wortels heeft. Groeien niet onkruid en tarwe samen op tot de oogst? Die kritische commentaren op de uitspraak van de Hoge Raad zijn dus een positieve reactie op een doorgeslagen emancipatie-ideologie. Daarbij realiseren velen zich dat, als dit een trend wordt, het einde nog niet in zicht is. Heden gij, morgen ik, lijkt men te denken.

Professor Paul Frissen meent dat het toelaten en waarborgen van verschillen tussen (groepen van) burgers in de samenleving de kerntaak van de staat is. De staat moet ervoor zorgdragen dat burgers verschillen kunnen maken. Hij voegt daar aan toe dat de staat niet inhoudelijke overtuigingen en opvattingen moet uitdragen: de staat zelf moet leeg zijn.

MEER DAN VERSCHIL

Hoeveel sympathie we voor de staat van verschil kunnen opbrengen, het is goed ons te realiseren dat politiek uiteindelijk niet opgaat in het veiligstellen van vrijplaatsen voor burgers en hun instituties. Natuurlijk behoort respect voor de grondrechten tot de primaire overheidstaken en het idee van de staat van verschil roept herinneringen op aan de soevereiniteit in eigen kring. Maar naast het domein waar de vrijheid van burgers moet worden gegarandeerd is er het publieke domein waar het louter respecteren van het verschil geen bruikbare komkpaskoers oplevert.

NORMERING PUBLIEKE RECHTSORDE

Belangrijke ethische vraagstukken over leven en dood, de publieke zondagsrust, oorlog en vrede, de zorg voor de schepping overstijgen het domein van de verschillen. Ze behoren tot de publieke rechtsorde en daar moet de overheid kleur bekennen. Zelfs als de overheid in deze domeinen positiebepaling zou ontwijken door slechts het verschil toe te juichen - en te pretenderen dat ze neutraal is - kiest ze inhoudelijk.

Christelijke politiek vraagt niet alleen een staatsvrije sfeer, ze wil ook en juist normering voor het publieke domein. De publieke rechtsorde is niet leeg en de staat kan dat dus evenmin zijn. Bij alle verschil dat door de overheid in particuliere en maatschappelijke verbanden moet worden gewaarborgd blijft ze inhoudelijk verantwoordelijk voor de normering van de publieke rechtsorde. En wij voegen daaraan toe: ze is dat als dienares Gods.

‘ECHTE VRIJHEID HOUDT IN DAT JE, BINNEN DE GRENZEN VAN DE WET, JE LEVEN KUNT INRICHTEN VOLGENS JE EIGEN OVERTUIGING. DAT WAARBORGEN IS EEN VAN DE BELANGRIJKSTE OVERHEIDSTAKEN EN DE CHRISTENUNIE KAN DAARAAN, JUIST VANUIT HAAR CHRISTELIJKE OVERTUIGING DAT DE OVERHEID ER IS OM ‘RECHT TE DOEN’, EEN ESSENTIËLE BIJDRAGE LEVEREN.’

Rienk Janssens, pagina 13

FSC
Mixed Sources
Productgroep uit goed beheerde bossen en andere gecontroleerde bronnen.
www.fsc.org Cert no. SGS-COC-003882
© 1996 Forest Stewardship Council